ARH Diss. B-25574

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

Üldise Ajaloo Kateeder

C A T I L I N A V A N D E N Õ U

diplomitöö

MÄRT TÄNAVA

Juhendaja: dots. R. KLEIS

T a r t u, 1958

I

S i s s e j u h a t u s.

Catilina vandenõu nime all tuntud sündmused toimusid I saj. 6o.-ndail aastail e.m.a., seega perioodil, mida iseloomustab Rooma vabariigi sügav kriis. II saj. teisel poolel e.m.a. oli Rooma vabariik astunud ägeda sotsiaalse võitluse ja seejärel ka kodusõdade ajajärku, mis viis lõpptulemusena vabariikliku korra langemisele ja Rooma impeeriumi kehtestumisele alates Augustuse kui esimese imperaatori võimulolekuga (31.a.e.m.a.- 14.a.m.a.j.).

Rooma riigikorra polislik vorm, mis oli kujunenud suhteliselt väikest territooriumi hõlmava linnriigi raamides, ei suutnud enam rahuldada peaaegu kogu Vahemere basseini haarava orjandusliku suurriigi vajadusi ega kindlustada orjapidajate laiemate kihtide huve orjade ja vabade ning vabade endi vahel teravnevate vastuolude tingimustes.

Kolmanda Puunia sõja (149-146.a.e.m.a.), Makedoonia (149.-148.a.), Kreeka (146.a.) ja Pergamose riigi alistamise (133.-129.a.) ning Hispaania lõpliku vallutamise (13o.-nd.aastail) tulemusena oli Rooma muutunud Vahemere piirkonna suurimaks riigiks.

II - I saj. e.m.a. toimus Itaalias orjanduse kui majandusliku süsteemi täielik võidulepääs. Orjandusliku tootmise arenemine tema primitiivsest vormist antiikse orjanduse

arenenud süsteemiks oli ühest küljest Itaalia orjandusliku majanduse sisemise evolutsiooni tulemuseks, kuid oluliseks teguriks olid ka Rooma suured vallutused III - II saj. e.m.a. Sõjaline ekspansioon muutus otsustavaks faktoriks Itaalia majanduses, mille mõjul kujunes lõplikult hilis - vabariigi orjanduslik süsteem koos selle sotsiaal-poliitiliste nähtustega.

Esimese Puunia sõjaga (264.-241.a.e.m.a.) alanud vallutussõdadega kaasnes suurte orjade masside juurdevool Itaaliasse. Kümneid tuhandeid sõjavange muudeti orjadeks, kelle hind tunduvalt langes. Näiteks Esimese Puunia sõja ajal Agrigentumi vallutamise tulemusena 262.a. saadi 25 ooo vangi, pärast Tarentumi vallutamist teise Puunia sõja ajal 2o9.a. müüs Fabius Maximus orjadeks 3o ooo inimest, 167.a. Epeirose linnade vallutamise järel müüs konsul Aemilius Paullus orjusse 15o ooo inimest jne [1].

Järgnevatel aastatel vallutused Idas,võidud kimbrite ja teutoonide üle, Alpide piirkonna ja Rhône'i oru hõivamine võimaldasid üha uute orjade hulkade saabumist Itaaliasse, mis muidugi stimuleeris orjanduse arengut.

Iga võidukas sõda tõi kaasa suurte rikkuste suundumise Rooma kontributsioonide ja sõjasaagi näol. Vallutatud alad muudeti provintsideks, mis kujunesid Roomale suurteks sissetulekuallikateks ning asevalitsejatele ja maksurentnikele isiklikeks rikastumisvahendeiks. Tagasihoidlike arvestuste

---

1 Всемирная история, т. II, Москва 1956, lk. 344

põhjal veeti II saj. algul e.m.a. ainult Hispaaniast 6 aasta jooksul välja umbes 2oo ooo roma naela hõbedat (ligikaudu 65 ooo kg.) ja 5ooo naela kulda (umbes 16oo kg.)[2]. Kulla ja hõbeda juurdevool soodustas Roomas liigkasukapitali arenemist.

Orjade töö laialdane rakendamine viis vältimatult vabade väiketootjate väljatõrjumisele. Kuna Itaalia oli põhiliselt agraarmaa, avaldus see protsess esmajoones põllumajanduses. Seoses sellega teravnes sotsiaalne võitlus Roomas.

Orjandusliku ühiskonna põhivastuoluks on vastuolu orjade ja orjapidajate vahel, kuid see ei välista teiste vastuolude olemasolu, mis teatud perioodidel võivad tõusta esiplaanile. K. Marx kirjutab: "... klassivõitlus toimus vanas Roomas ainult priviligeeritud vähemuse piirides, vabade rikaste ja vabade vaeste vahel, kuna rahvastiku suur tootlik mass, orjad, oli ainult nende võitlejate passiivseks pjedestaaliks"[3].

S. Utšenko jaotab antiikühiskonna vaba elanikkonna kaheks klassiks: suurmaaomanike - orjapidajate klass (samuti orjatöökodade omanikud, kaupmehed, liigkasuvõtjad, riigirentnikud jt.) ja väiketootjate klass, kuhu kuuluvad talupojad ja käsitöölised [4].

---

2 С. И. Ковалев, История Рима, Ленинград 1948, lk. 318

3 K. Marx ja F. Engels, Valitud teosed, I kd., Tallinn 1957, lk. 186

4 С. Л. Утченко, Идейно-политическая борьба в Риме накануне падения республики, Москва 1952, lk. 12; sleata, О классах и классовой структуре античного рабовладельческого общества. Вестник древней истории 1951, № 4, lk. 16

III s.alguses e.m.a. kujunevad seisused (ordines) selle sõna rooma tähenduses [5]. Toimub patriitside ja plebeide ülemkihi kokkusulamine ühtseks priviligeeritud seisuseks - nobiliteediks. Samal ajal kaob ka plebeide mõiste selle vanas sotsiaalses tähenduses. Nüüd hakatakse sõna "plebs" all mõistma lihtsalt linna - ja maaelanike alamaid kihte.

II s.e.m.a. formeerub orjapidajate klassi raames eri seisusena ratsanike seisus.[6]

Erinevalt nobiliteedist, kes kujutas enesest maa -aristokraatiat ja valitses riigis senati ning magistraatide kaudu, tegutsesid ratsanikud kaubanduslikul ja liigkasuvõtlikul alal, olles rahanduslikuks aristokraatiaks. Kuna ratsanikud võitlesid senati mõju nõrgendamise eest provintside valitsemises, olid nad üldiselt nobiliteediga opositsioonis, kuid arvestades konkreetset momenti, võisid nad ka liituda.

N. Maškini järgi omandas aristokraatia ja plebsi vaheline võitlus II saj. 3o.-ndaist aastaist e.m.a.(Gracchuste ajast) alates parteilise võitluse kuju,optimaatide ja populaaride vahelise võitluse vormi [7]. Seejuures tuleb rõhutada, et ei optimaate ega ka populaare ei saa mingil juhul vaadelda kui parteisid tänapäeva mõistes: nad kujutasid endist võitlevate poolte kõige aktiivsemaid, enam või vähem organiseeritud gruppe.

---

5 Всемирная история, т. II, ek. 124 jj.

6 В. С. Сергеев, Очерки по истории древнего Рима, часть I, Москва 1938, ek. 128 jj.

7 Н. А. Машкин, Римские политические партии в конце II и в начале I в. до н. э. Вестник древней истории 1947, № 3, ek. 131

Optimaadid väljendasid nobiliteedi huve ja toetusid senatile, mille autoriteedi ja üldse Rooma riigi konservatiivsete aluste kaitsmine oli nende peamisi sihte. Vastukaaluks senatile toetusid populaarid rahvakoosolekule.

Populaaride põhinõudmiseks olid agraarreformid [8]. Selles avaldus Rooma ühiskonna üks põhivastuolusid–väike -ja suurmaapidamise võitlus -, mida on rõhutanud ka K. Marx [9]. II s. lõpus e.m.a. nobiliteedile, kelle majanduslikuks aluseks oli suurmaapidamine, seisis vastu väiketalupoegkond, keda seoses suurmajandite leviku ja laieneva orjade rakendamisega ähvardas maata jäämine. Seoses linnaplebeide (plebs urbana) arvu kasvuga tõusid alates Gaius Gracchusest ka leivaseaduste (leges frumentariae) osa. Koos majanduslike taotlustega omandasid suure tähtsuse ka poliitilised nõudmised, mille olemus seisis senati mõju nõrgendamises ning rahvakoosoleku õiguste kindlustamises.

Optimaatide ja populaaride võitluse klassikaline periood kestis Tiberius Gracchuse tegevusest kuni Saturniuse liikumise mahasurumiseni (100.a. e.m.a.)[10]. Sellele perioodile oli iseloomulik võitluse printsipiaalsus, populaaride lai programm. Gracchustel oli esikohal rahvas ja riik, isiklikud ja perekondlikud motiivid olid teisejärgulised. Juba II saj. lõpus e.m.a. olukord muutub. Poliitilise võitluse praktikasse

---

8 Машкин, Римские политические партии, lk. 135

9 К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. XXII, lk. 89

10 Машкин, Римские политические партии, lk. 135 jj.

tulevad niisugused võtted, nagu poliitilised mõrvad, äraostmised jne. Gracchuste ajal oli rahvakoosolekul otsustav osa talupoegadel, kelle erikaal aga hakkas langema. Poliitilises elus suurenes linnaplebsi osa, kelle hulgas oluline oli parasitlikku elu elav proletariaat ja keda mõlemad pooled püüdsid enda poole võita niisuguste vahenditega, mida ametlikult peeti lubamatuiks.

I s. esimesel poolel e.m.a. jätkus orjapidamise arenemine, eriti põllumajanduses. Võimalus kasutada põllumajanduses suuri orjade hulki oli peamiseks eelduseks maade kontsentreerumisele ja suurmajandite, latifundiumide, tekkimisele, kus peaaegu kogu tööjõud koosnes orjadest [11].

Peamisteks suurmaaomanikeks olid nobiliteedi esindajad, kes Claudiuse seaduse [12] alusel olid kõrvale jäetud kaubanduslikust tegevusest ja nüüd mahutasid oma kapitalid põllumajandusse.

Paralleelselt orjade tööle rajatud suurte majapidamiste tekkimisega toimus iseseisvate kesk - ja väiketalupoegade laostumine. Nad ei suutnud võistelda odava orjatööga. Peale selle, spetsialiseerus Itaalia põllumajandus viljahindade madala taseme tõttu rohkem viinamarja - ning oliivikasvatusele, millele üleminekuks väiketalupojal puudusid ressursid. [13] Teraviljakultuuride tulukuse langus tähendas talu-

---

11 Дис. Луцциатто, Экономическая история Италии, Москва 1954, lk. 100

12 Claudiuse seadus aastal (220. a. e. m. a.) keelati senaatorite perekondadel omada laevu mahtuvusega üle 300 amfora (300 hl). Selle järel läks merekaubandus peamiselt ratsanike kätte.

13 Ковалев, История Рима, lk. 328

pojale laostumist ja tema maa sattumist tugevama suurmaapidaja - orjapidaja valdusse. Laostavalt mõjusid talupoegade majandusele ka sõjad, eriti Hannibali sõjakäik, mille tagajärjel suured alad Kesk- ja Lõuna -Itaalias laastati täielikult.

Gracchuste katsed läbi viia seadusi riigimaade ümberjagamise eesmärgil, et takistada väiketalupoegade hävimist, lõppesid ebaõnnestumisega, kuna see käis vastu orjandusühiskonna arenemise objektiivse tendentsile. lll.a. e.m.a. seadusega kuulutati maa nende valdajate eraomandiks. [14]

Laostunud talupojad suundusid enamuses Rooma, kus nad elasid juhuslikust tööst, rikaste annetustest või riigi toetusel. Orjandusliku ühiskonna tingimuste tõttu ei saanud laostunud väiketootjaist mitte palgatöölised, proletariaat tänapäeva mõttes, vaid parasiitlik lumpenproletariaat. "Rooma proletaarlased ei muutunud palgatöölisteks, vaid lihtsalt parasiitideks, rohkem põlatuiks kui Ühendriikide lõunaosa hiljutised "poor whites" (vaesed valged), ja sellega ei arenenud mitte kapitalistlik, vaid orjanduslik tootmisviis". [15] K. Marx, tsiteerides Sismondist, kirjutab: "Rooma proletaarlane elas peaaegu täielikult ühiskonna kulul ... Võiks öelda peaaegu, et kaasaegne ühiskond elab proletaarlaste kulul.." [16].

I saj.teisel poolel e.m.a. oli Roomas kuni pool miljo-

---

14 Benedictus Niese, Grundriss der römischen Geschichte nebst Quellenkunde. Fünfte Auflage. Neubearbeitet von E. Hohl, München 1923, lk. 178

15 К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. XV, lk. 377-378

16 K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn 1953, lk. 517, m. 37

nit lumpenproletaarlast [17]. Tasuta leivapaiukeid anti üle 3oo ooo. Linnaplebs muutus allakäinud massiks, "hääletavaks karjaks" [18], kes kauples valimistel oma häältega ja oli ära ostetav tasuta leivaannetuste ja tsirkuseetendustega.

Vaba talupoegkond - demokraatliku liikumise baas - kaotas oma poliitilise tähtsuse. Linnaplebs võis küll korraldada rahutusi, kuid ta ei taotlenud olulisi muudatusi. "Rooma plebsist "optimaatide ja populaaride vahelise võitluse klassikalisel perioodil" kuni plebsini kas või näiteks Catilina vandenõu aegadel on väga suur vahemaa" [19]. Seoses sellega mandus ka demokraatia võitlus [2o]. Laienes demagoogia, äraostmine jne. Siit tuleb termini "populaar" degradatsioon. Populaar ei ole ainult teatud poliitiliste veendumustega inimene, vaid eeskätt demagoog, kes püüab meeldida rahvamassidele. Nii kasutab seda terminit Cicero peale üleminekut optimaatide leeri. Mommsen kirjutab, et nii populaarid kui ka optimaadid olid ühteviisi tühised; üleminek ühest parteist teise tähendas ennem taktika kui eesmärkide vahetust[21].

Peale Mariuse sõjaväereformi [22] omandasid poliitilises elus suure tähtsuse üksikud väejuhid, kes, toetudes neile ustavaile palgalistele vägedele, asusid võitlema isikliku või-

---

17 Всемирная история, т. II, lk. 373
18 Утченко, Идейно-политическая борьба, lk. 19
19 sealsamas, lk. 42
20 Машкин, Римские политические партии, lk. 137
21 Theodor Mommsen, Römische Geschichte, Bd. II, 13. Auflage, Berlin 1921, lk. 73
22 Mariuse sõjaväereformi sihiks nähtuseks oli, et armeesse hakati värbama kõiki soovijaid, kaasaarvatud lumpenproletariaat. Selle tulemusena kujunes elukutseline palgaarmee, kelle ainsaks pühaduseks oli väejuht. Reform toimus a. 107 e. m. a.

mu eest. Kuna senati oligarhia takistas oma üksikute liikmete liigset esiletõusu, muutub iseloomulikuks väejuhtide liitumine populaaridega (näiteks Pompeius).

Mariuse ja Sulla võitlus oli uue etapi alguseks poliitilises võitluses [23]. Optimaatide ja populaaride loosungid säilisid, kuid nad ainult varjasid väejuhtide võimutaotlusi. Sulla kuulutas enese optimaadiks. Marius ja Cinna tahtsid näida populaaridena, kuid nad ei õigustanud kaugeltki oma eelkäijate traditsioone. Võitlus omandas isikliku võitluse iseloomu. Ilmusid diktatuuri tendentsid. Rooma vabariigi poliitilist kriisi näitab ekstraordinaarsete magistraatide tekkimine, kuna vana korraldusega ei saanud toime tulla [24]. Esimest korda anti konsuleile erakorralised volitused 121.a. e.m.a. nn. " Senatus consultum ultimum" näol: " Videant consules, ne quid res publica detrimenti capiat." Erakorraliste volituste andmise praktika oli pretsedendiks Sulla diktatuurile, mis omakorda oli eeskujuks palgalistele armeedele / Kogu / toetuvatele hilisematele diktaatoripretendentidele. Rooma ühiskonna orgaaniline struktuur oli lagunenud [25].

I saj. 6o.-ndail aastail e.m.a. pretendeerisid Roomas juhtivale kohale kolm isikut: Crassus, Pompeius ja Caesar.

---

23 Машкин, Римские политические партии, ek. 136

24 Н. А. Машкин, Принципат Августа, Москва-Ленинград 1949, ek. 15-16

25 Mommsen, II kd., ek. 379

Kaks esimest tõusid eriti esile Sulla diktatuuri ajal. Crassus oli kolossaalsete varanduste omanik, mida ta kasutas enesele poolehoidjate võitmiseks. Suure populaarsuse orjapidajate hulgas omandas ta Spartacuse ülestõusu mahasurujana.

Caesar ei omanud nii suuri rikkusi ega mõju. Ta tegutses ettevaatlikult, püüdis hoiduda varju ning kasutada kolmandaid isikuid. Ettenägeliku poliitikuna püüdis Caesar võita masside poolehoidu ning esineda populaaride juhina.

Suurimaid väljavaateid eduks omas Pompeius. Ta oli üks Rooma rikkamaid magnaate ning kui väejuht oma kuulsuse tipul. Ta oli siirdunud 66.a. e.m.a. Maniliuse seaduse alusel Itta Pontuse kuninga Mithridates VI vastu ja Roomas oodati pinevusega tema tagasitulekut.

Vabariigi viimasel sajandil oli poliitiline elu Roomas väga keeruline ja põnev. Ülestõusud, vandenõud, riigipöörded vaheldusid kiiresti üksteise järel. Mommsen kirjutab, et esialgu võideldi üksteisega võimu pärast kaigastega, peagi haarati ka mõõkade järele [26]. Sellel ägeda poliitilise võitluse perioodil tekkiski Catilina vandenõu.

---

26 Mommsen, II, lk. 380

II

ALLIKAD JA KIRJANDUS.

Tähtsamaiks allikaiks Catilina vandenõu kohta on käsitletavate sündmuste kaasaegsete Sallustiuse ja Cicero tööd. Vähemaid andmeid saab ka hilisemailt antiikaja autoreilt Plutarhoselt, Appianoselt ja Cassius Dio'lt. Cicero ja Sallustius on Catilina kohta käiva antiikse traditsiooni loojad ja neid tuleb esmajärjekorras arvesse võtta.

Antiiksele ajalooteadusele vajutas oma pitseri parteiline võitlus, mille all tõenäoliselt kannatas käsitluse objektiivsus.

Antiikse historiograafia omapärasuseks on tema sarnasus ilukirjandusega [1]. Antiikaja ajaloolane taotleb huvitavust, sündmuste dramatiseerimist, püüab moraliseerida. See avaldub eriti ajaloolise portree puhul. Need asjaolud tekitavad mõningaid kahtlusi uuritavate nähtuste käigu ja olemuse avamisel. Peale selle on üksikute antiikaja autorite andmed faktilises osas sageli vasturääkivad.

Gaius Sallustius Crispus (86-35.a. e.m.a.) on pärit sabiini linnast Amiternumist [2].

---

1 П. Ф. Преображенский, Миф о Катилине. Античная литература. Под общ. ред. Д. А. Гордова и др. Гай Саллюстий Крисп, О заговоре Катилины. Марк Туллий Цицерон, Речи против Катилины. С прил. отрывков о Катилине из Аппиана, Плутарха и Диона Кассия (edaspidi: Заговор Катилины), Academia, Москва-Ленинград 1934, lk. 13 jj.

Tema noorpõlve kohta ei ole säilinud mingisuguseid teateid, kuid võib oletada, et ta sai kaasajale tavalise hea ajaloolis-filosoofilise hariduse. Võrdlemisi noorelt tuli ta Rooma, kus pühendus poliitilisele tegevusele. 59.a. e.m.a. oli ta kvestoriks, 52.a. rahvatribuuniks. 5o.a.e.m.a. heideti ta tsensor Appius Claudius Pulcher'i poolt senatist välja tolle aja kohta tavalise süüdistuse alusel ebamoraalses elus.Tegelikuks põhjuseks oli aga see, et Sallustius rahvatribuunina astus ägedalt välja aristokraatia vastu seoses demokraat Clodiuse tapmisega optimaatide poolt 52.a. (Clodiuse tapja Milo võttis oma kaitse alla Cicero). Caesari ja Pompeiuse vahelises kõdusõjas liitus Sallustius esimesega, kelle toetusel taastati tema koht senatis. 46.a.määrati ta Caesari poolt prokonsuliks Uus - Aafrika (Numiidia) provintsi. Pärast Caesari tapmist 44.a. eemaldus Sallustius poliitilisest elust ja pühendus täielikult kirjanduslikule tegevusele.

Sallustius kirjutab, et ta võttis enesele ülesandeks kirjutada rooma rahva ajalugu üksikute epohhide kaupa,valides sündmusi, mis tundusid talle selle väärilised, et neid meenutada [3]. Selle tulemuseks oli kolme teose ilmumine, mis omavad suurt tähtsust rooma historiograafias: "Catilina vandenõu" (Catilinae coniuratio),"Iugurtha sõda" (Bellum Iugurthinum) ja "Ajalood" (Historiae) viies raamatus. Kõik

---

2 С. П. Твозгел, Саллюстий и его монография о заговоре Катилины. Заговор Катилины, Academia, Москва. Ленинград 1934, ek. 321 jj.

3 C. Sallusti Crispi Catilinae coniuratio (edaspidi: Sall., Cat.), 4, 2. C. Sallusti Crispi Catilina. Iugurtha. Fragmenta ampliora. Edidit A. Kurfess. Editio tertia, Lipsiae 1957

kolm teost on seotud sisemise ühtsusega ja teatud määral täiendavad üksteist. Peale selle on Sallustiuselt säilinud kaks kirja Caesarile, mis omavad tähtsust tema poliitiliste vaadete selgitamisel .

Sallustius kinnitab lugejaile oma täielikku erapooletust, kuna tema hing pidavat olema vaba lootusest, hirmust ja parteilisest vaimust [4]. Sellest hoolimata esineb ta eelkõige kui poliitik-demokraat, kelle taotluseks on rooma nobiliteedi halastamatu paljastamine. Oma teostes esinevate tegelaste kõnesid kasutab ta enamikul juhtudel selleks, et avaldada enese vaateid ja veendumusi [5].

Oma varasemas kirjas Caesarile, mis on kirjutatud arvatavasti 5o.a. e.ma., käsitleb Sallustius Rooma riigi languse probleemi ja kavandab reforme olukorra parandamiseks. Sallustiuse arvates on nn. "kuldne ajastu" asendunud langusega, mille põhjuseks on rahva laostumine ja senati nõrkus [6]. Rahvas on laostunud, kuna ta kaotas oma maa, ja senaatorid on unustanud riigi huvid. Selle tulemuseks on nobiliteedi kliki võimutsemine, kellesse Sallustiuse suhtumine on järsult eitav.

Sallustius uskus, et Caesar on ainuke poliitikategelane, kes võib reformida Rooma riiki tema poolt soovitud suunas, taastada "kuldse ajastu" valitsemiskord, mis oli

---

4 Sall., Cat., 4,2

5 Утченко, Идейно - политическая борьба, lk. 144

6 sealsamas, lk. 82-86

Sallustiuse poliitiliseks ideaaliks [7].

Sallustiuse lootus osutus utoopiaks. Caesar ei võinudki realiseerida Sallustiuse ideaali, kuna see nägi tegelikult ette Rooma tagasi kiskuda linnriigi raamidesse, mis oli juba ületatud [8]. Caesari eesmärk oli teine - võimsa impeeriumi loomine. Sellepärast ei õigustanud ta Sallustiuse lootusi.

Oma hilisemas kirjas Caesarile (46.a. e.m.a.) palub ta viimast oma võimu mitte kuritarvitada, vaid kasutada seda heade kommete taastamiseks [9]. Kommete langust peab Sallustius nüüd Rooma riigi allakäigu peamiseks põhjuseks. Ta teeb ettepanekud: hävitada luksus ja rahahimu, likvideerida liigkasuvõtmine jne., mis peaksid viima moraali tõusule.

Kommete languse teooriat arendas Sallustius edasi oma teoses "Catilina vandenõu", mis on kirjutatud arvatavasti 42.a. e.m.a.. Toetudes Platoni teooriale täiusliku riigi järkjärgulise allakäigu protsessist [10], näitab Sallustius "Catilina vandenõu" ajaloolises ekskursis, et alates Kartaago hävitamisest 146.a.e.m.a. algasid Rooma ühiskonnas moraalse laostumise nähtused. Laostumise peamisteks põhjusteks oli võimuahnuse (ambitio) ja rahaahnus (avartia) levik [11]. Nende pahede mõjul muutus kõrgem võim kõige õiglasemast väljakannatamatuks [12].

---

7 Утченко, Идейно-политическая борьба, lk. 89
8 sealsamas, lk. 91, 100
9 sealsamas, lk. 101 - 108
10 И.М. Тронский, История античной литературы. Изд. 3-е, исправленное, Ленинград 1957, lk. 340
11 Sall., Cat., 10, 3; 11, 1
12 sealsamas, 10, 6

Kommete lõpliku languse seob Sallustius Sulla diktatuuriga, mis oli türannia väljenduseks: armee harjus luksusega, algasid röövimised ja tapmised [13], noorus unustas häbi ja tagasihoidlikkuse ning andus igasugustele liialdustele [14].

Sallustius käsitab kommete langust kui kahe abstraktse moraalikategooria, ambitio ja avaritia võitu vana - rooma virtus'e üle [15]. Sotsiaalse ja poliitilise võitluse sündmused asendab ta nende moraalikategooriate vahelise võitlusega. Kuid ei ole õige Sallustiust pidada apoliitiliseks, parteidest kõrgemal seisvaks ajaloolaseks. Tegelikult on ta üks rooma historiograafia parteilise suuna eredamaid väljendajaid. Sallustius ei kirjelda mitte ühiskonna "üldse" laostumist, vaid rooma nobiliteedi laostumist. Ta kirjutab, et ülalnimetatud pahede mõjul võim riigis muutus julmaks ja väljakannatamatuks [16], võimu aga haaras ebaseaduslikult nobiliteet [17].

Catilina kujus on Sallustius just kui personifitseerinud kogu nobiliteedi pahed [20]. Catilina vandenõu on talle seaduspäraseks tulemuseks moraalsele laostumisele selles sotsiaalses keskkonnas, mis võis sünnitada Catilina - taolise koletise.

Sallustiuse teostes peegeldub populaaride poolt aristokraatidele antud eitav hinnang [21].

---

13 Sall., Cat., 11, 4-7
14 sealsamas, 13, 3
15 Утченко, Идейно-политическая борьба, lk. 119 jj.
16 Sall., Cat., 10, 6
17 sealsamas, 38, 2-3
20 Утченко, Идейно-политическая борьба, lk. 121
21 Машкин, Принципат, lk. 12

On võimalik, et Sallustiuse teos "Catilina vandenõu" on kirjutatud vastuseks Cicero mitte säilinud teosele "De consiliis suis" (Oma kavatsustest), milles Catilina vandenõu mahasuruja Cicero kirjeldas sündmuste kulissidetagust külge ning süüdistas Caesarit ja Crassust osavõtus vandenõust [22]. Sallustius kui Caesari pooldaja, võttis viimase oma kaitse alla.

Seevastu Cicero on Sallustiusele ilmselt ebasümpaatne ja tema kuju on sündmustikus jäetud tagaplaanile. "Catilina vandenõus" ei räägita üldse paljudest austusavaldustest ja ülistusest, mida Cicero ise oma kõnedes laseb endale osaks saada.

Sallustius oli kirjeldatavate sündmuste kaasaegne ja võttis ka ise osa poliitilisest võitlusest. Sellepärast pidi ta olukorda hästi tundma. Tema käsutuses oli ka ametlikke dokumente. Hoolimata sellest valgustab ta sündmusi sageli subjektiivselt, mis tuleneb muidugi tema kui Caesari pooldaja ja senatipartei vastase positsioonist [23]. Oma ~~filo~~ filosoofilistelt vaadetelt oli Sallustius stoik (mis, muide, ei takistanud tal prokonsulina Aafrikas olles suuri varandusi kogumast) ja selle tõttu esineb tema juures moraliseerimist. Sallustius hindas kõrgelt kreeka ajaloolast Thuküdidest, kes on talle mõju avaldanud.

---

22 С.П. Твоздев, Саллюстий, lk. 326

23 Ковалев, История Рима, lk. 311 jj.

Tartu Ülikooli Raamatukogu
ARHIIVKOGU

Sallustiuse ajaloolistel teostel on ka suured kirjanduslikud väärtused [24]. Tema stiil on avaldanud mõju hilisrooma proosa arengule, eriti Tacitusele.

Marcus Tullius Cicero (1o6.-43.a. e.m.a.) on silmapaistev vana - rooma kõnemees, kirjanik ja poliitik. Ta sündis Kesk - Itaalias Arpinumi linnakeses jõuka ratsaniku pojana. Cicero sai hea hariduse ja alustas 8o.-ndate aastate lõpul Sulla diktatuuri ajal tegevust advokaadina.

7o.-ndate aastate algul alustas Cicero karjääri riigiametnikuna. 76.a. oli ta kvestoriks, 69.a. ediiliks, 66.a. preetoriks. 7o.a. esines ta edukalt süüdistajana protsessis Sitsiilia asehaldur Verrese vastu, keda süüdistati tema valitsuse all olnud provintsis röövimises ja varanduste kokkukaapimises. Esinemine Verrese vastu kujunes süüdistusaktiks nobiliteedi vastu üldse ja provintside riisumise paljastuseks.

66.a. toetas ta Maniliuse seadust, mille alusel Pompeius koos erakorraliste volitustega iseseisvalt sõda kuulutada ja rahu sõlmida suundus ülemjuhatajana Itta Mithridatese vastu.

63.a. oli Cicero konsuliks~~m~~, mis tähistas tema poliitilise karjääri tippu. Konsulina ta avastas ja surus maha Catilina vandenõu, mille peamised sündmused toimusid 63.a.

---

24 Тронский, lk. 341

Cicero konsuliks valimine tähistas ühtlasi tema üleminekut optimaatide leeri [25].

Caesari ja Pompeiuse vahelises kodusõjas asus ta viimase poolel. Pärast Caesari surma toetas Cicero Octavianust Antoniuse vastu. 43.a. tapeti ta Antoniuse agentide poolt.

Poliitikuna oli Cicero kõikuv, mida tingis juba tema ühiskondlik seisund [26]. Päritolult ratsanik, asus ta vahepealsel positsioonil nobiliteedi ja demokraatia vahel. Catilina vandenõu lähendas teda senatiparteile, kuid nobiliteedile jäi ta lõpuni "uueks inimeseks". Cicero tõusu poliitikuna takistasid ka tema isiklikud omadused: otsustamatus, poliitiline lühinägelikkus, juhindumine sageli meeleolust, liigne auahnus jne.

Cicero tähtsus seisneb esmajoones tema kirjanduslikus pärandis: kõnedes, filosoofilistes teostes ja kirjades. Tema teosed omasid suurt tähtsust klassikalise ladina proosastiili arenemises. Tema kõned ja kirjad on ka väga tähtsaiks Rooma vabariigi lõpu ajaloo allikaiks, sealhulgas Catilina vandenõu küsimuses.

Oma poliitilise tegevuse algul esines Cicero optimaatide vastasena (kõne Verrese vastu). 60.-ndate aastate keskel tema suund muutus [27]. Cicero loobus opositsioonist

---

25 С. П. Гвоздев, Цицерон и его политическая деятельность. Заговор Катилины, Academia, Москва-Ленинград 1934, lk. 336

26 С. И. Ковалев, Марк Туллий Цицерон. Письма Марка Туллия Цицерона, т. I, Москва-Ленинград 1949, lk. 399

27 Утченко, Идейно-политическая борьба, lk. 178 jj.

nobiliteedi suhtes ja asus propageerima nobiliteedi ja ratsanike liidu ideed. Tema loosungiteks said: "seisuste üksmeel" (concordia ordinum) ja "kõigi heade ühtsus" (consensus bonorum omnium). Neid ideid rõhutas Cicero eriti ka Catilina vandenõu päevil. Ta kujutab võitlust Catilina vastu kui kõigi õilsate inimeste liitu riiki ähvardava hädaohu vastu. Viimases kõnes Catilina vastu kujutab ta kogu Rooma elanikkonna enneolematut ühtsust [28].

Cicero ja Sallustius on kahe vastandliku tendentsi esindajad Rooma ideoloogilises elus I saj. e.m.a. [29]. Sallustius esineb oma teostes parteiliste, klassi - huvide eest võitlejana (välja-astumine nobiliteedi vastu), ta on üks viimaseid demokraatliku ideoloogia esindajaid. Cicero võitleb üldpatriootilike huvide eest, tema "seisuste üksmeele" loosung pretendeerib "üldriiklikule " tähtsusele.

Cicero loosungid osutusid elujõulisemaks. "Üldpatriootlikud" ideed rahuldasid itaalia ühiskonna laiemate kihtide huve, kes olid lõplikult kurnatud ja väsinud kodusõdadest [30]. Seega oli Cicero ideoloogiliseks ettevalmistajaks printsipaadile, mis osutuski ideoloogiliselt vastuvõetavaks tänu "üldpatriootlike" loosungite võidule "parteiliste"

---

28 Cicero, Oratio in L. Sergium Catilinam (edaspidi: Cic., Cat.), IV, 7, 14. Ciceros Reden gegen L. Sergius Catilina. Erklärt von Karl Hachtmann, Gotha 1902

29 Утченко, Идейно-политическая борьба, lk. 78, 182

30 sealsamas, lk. 222 jj.

üle, mille üheks viimaseks väljendajaks oli Sallustius. Seejuures ei ole Cicero kunagi olnud subjektiivselt monarhia pooldaja, ta jäi veendunud vabariiklaseks kuni surmani.

Catilina vandenõu allikaina on tähtsad esmajoones Cicero neli kõnet Catilina vastu. Mõningaid andmeid saab ka tema teistest kõnedest. Catilina-vastased kõned on peetud 63.a. novembris - detsembris. Kokku pidas Cicero oma konsuli-aastal 13 kõnet, mis ta selleks, et oma "kuulsust" kindlustada ka tulevikus, eri kogumikuna välja andis [31]. Kõned Catilina vastu kuuluvad rooma kõnekunsti parimate näidiste hulka. Kahtlemata on Cicero neid kõnesid publitseerimise otstarbel ümber töötanud, mida ta sel puhul alati tegi. Pole kahtlust, et Cicero pidi rääkima ettevalmistamatult, kuna ta ei saanud ette näha olukorda, milles tal tuli kõnelda: ei Catilina ootamatut ilmumist senati istungile 8.nov., ei tema äkilist ärasõitu samal õhtul, ei senati 3.dets. istungi tulemusi ega Caesari kõne sisu senati istungil 5.detsembril.

Cicero kõned sisaldavad suurt ajaloolist materjali, mis on aga valgustatud väga subjektiivselt. Cicero ajastu rooma kõne iseloom võimaldas mitte ainult faktide omavolilist valgustamist, vaid ka otsest moonutamist ühekülgse

---

31 С.П. Гвоздев, Ораторская и литературная деятельность Цицерона. Заговор Катилины, Academia, Москва-Ленинград 1934, lk. 348 ff.

valiku, mahavaikimise jne.teel [32]. Seda kasutas Cicero loomulikult Catilina vandenõu puhul peetud kõnedes. Catilinat kujutab Cicero äärmiselt süngetes värvides, kelle vastu ta kutsub üles ühinema kõiki õilsaid kodanikke.

Kõigis kõnedes tegeleb Cicero liiga endaga, õigustab ennast ja oma kahtlusi ning kõikumisi konsulina. Kord puhub ta hädaohu suureks ja ei säästa musta värvi Catilina ja tema kaaslaste kujutamisel, kord vähendab ohtu. Et oma võidu tähtsust suurendada, püüab Cicero mõnikord üldise negatiivse hinnangu kõrval rõhutada ka Catilina positiivseid juhi-omadusi, mis suudeti ületada ainult tänu tema energiale [33].

Palju ruumi pühendab Cicero selleks, et oma isiklikku osa üles puhuda ja ennast avalikult kiita. Cassius Dio kirjutab, et Cicero mitte ainult meeleldi ei kuulanud kiitusi teistelt, vaid ka ise armastas ennast ülistada [34]. Lisaks sellele ütleb ta, et Catilina vastu peetud kõned tõid Cicerole rohkem kuulsust kui ta oli väärt oma tegude poolest [35]. Vaatamata sellele annavad Cicero kõned palju faktilist materjali.

Appianos Aleksandriast elas II saj. m.a.j.(sünd.umbes 90.a.) Appianos oli rahvuselt kreeklane, pärit Aleks-

---

32 Ковалев, Марк Туллий Цицерон, ск. 400 ff.

33 Cic., Cat., III, 7, 17

34 Дион Кассий, Римская история, XXXVII, 38,2. Заговор Катилины, academia, Москва-Ленинград 1934

35 Sealsamas, XXXVII, 42,1

sandriast. Ka oma teose kirjutas ta kreeka keeles. Ta tegutses advokaadina Roomas, hiljem imperaatori ametnikuna Egiptuses.

Appianos on kirjutanud ulatusliku, 24 raamatust koosneva teose "Rooma ajalugu", millest meie päevini on säilinud ainult üksikud osad. "Rooma ajaloos" on Appianos materjali jaotamise aluseks võtnud mitte kronoloogilise, vaid territoriaalse printsiibi: ta käsitleb üksikute rahvaste Rooma riigile allutamiseks peetud sõdu. Tema teose väärtuslikum, ka käesoleva ajani säilinud osa on kodusõdade käsitlus (13.-17.raamat), milles ta ühe osa on pühendanud ka Catilina vandenõule.

Appianose puuduseks on, et ta sageli vassib fakte, on ebatäpne kronoloogias, väga harva viitab allikatele [36]. Tema väärtuseks on objektiivne käsitlus, moraliseerimise puudumine ja püüe avastada nähtuste tõelisi põhjusi. Viimasest seisukohast on Appianost väga kõrgelt hinnanud Marx ja Engels. Marx kirjutab, et Appianos püüab välja jõuda kodusõdade majandusliku aluseni [37].

Plutarhos (46.-126.a.) on pärit Kreekast Haironeiast. Hariduse sai ta Ateenas. Sageli külastas Plutarhos Roomat, kus tal tekkisid sidemed kõrgemate ringkondadega. Kuigi

---

36 Ковалев, История Рима, ek. 182

37 К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные письма, (Москва) 1953, ek. 121

Plutarhos oli päritolult kreeklane, olid tema poliitilised veendumused Rooma-sõbralikud.

Plutarhos on kirjutanud üle 2oo teose, millest meie ajani on säilinud üle 15o. [38] Ajaloolasele on eriti tähtsad tema "Paralleelsed elulood", milles ta käsitles Kreeka ja Rooma tähtsamate tegelaste elu, kusjuures iga kord on kõrvuti asetatud Kreeka ja Rooma tegelane. Catilina vandenõu seisukohast on tähtis Cicero elulugu, mida ta on käsitlenud paralleelselt kreeka kõnemehe Demosthenese omaga.

Plutarchos ei ole niivõrd ajaloolane, kuivõrd filosoof - moralist [39]. Tal on enamasti õpetlik eesmärk: näidata väärilise käitumise eeskujusid või siis hukkamõistu väärivaid omadusi. Ta kasutab psühholoogilisi detaile, anekdoote ja isegi keelepeksu. Plutarchos oli suure eruditsiooniga, kuid allikaisse suhtus ta ebakriitiliselt. Ta on esmajoones kompilaator.

Cassius Dio (umbes 155-23o.-~~nda~~) sündis Nikaias Väike-Aasias. Cassius Dio kuulus Rooma impeeriumi kõrgema bürokraatia hulka. Ta oli kaks korda konsuliks, prokonsuliks Aafrikas ja täitis muid ametikohustusi. Oma elu viimased aastad veetis ta kodumaal, kus lõpetas ka oma mahuka töö "Rooma ajalugu" 8o raamatus. Teos hõlmab Rooma ajalugu tema legendaarsest algusest kuni a.222 m.a.j. Kodusõdade peri-

---

38 Тронский, lk. 242
39 sealsamas, lk. 245

oodile on pühendatud raamatud 35.-61. Neist on enam -vähem säilinud raamatud 36.-59. Andmeid Catilina vandenõu kohta on 36. ja 37. raamatus.

Cassius Dio väärtuseks on ajalooliste kirjanduse hea tundmine, orienteerumine vastukäivates allikates, hea kirjanduslik keel [40]. Tema puudused on tunduval määral tingitud sellest, et ta elas antiikse historiograafia languse perioodil. Tal puudub lai ajalooline silmaring, teda iseloomustab kalduvus pisiasjadesse, igasuguste üliloomuliku nähtuste sissetoomine. Impeeriumi periood on tal käsitletud tunduvalt paremini kui vabariigi osa.

Appianose, Plutarhose ja Cassius Dio teoseid on käesolevas töös kasutatud venekeelses tõlkes [41].

Nõukogude ajalooteaduses puuduvad monograafiad Catilina vandenõu kohta, Käesolevas töös on püütud ära kasutada kõik nõukogude ajaloolaste lühiuurimused Catilina küsimuses, mis on ilmunud perioodilistes väljaannetes. Neist on suurimaks abiks olnud G. Livšits'i kaks lühiuurimust [42]. Teine neist on Catilina küsimuse uusim ja sügavaim käsitlus nõukogude antiikajalooteaduses ja tema seisukohtadele on autor kõige

---

40 Ковалев, История Рима, lk. 183

41 Vt. lk. 12, m. 1

42 Г. М. Ливщиц, Политическая борьба в Риме накануне заговора катилины. Учёные записки Белорусского госуд. университета им. В. И. Ленина, вып. 10, серия историческая, Минск 1950, lk. 211-237, sellesama, Заговор Катилины и его социальная база. Учёные записки Белорусского госуд. университета им. В. И. Ленина, вып. 16, серия историческая, Минск 1953, lk. 427-458

rohkem tuginenud.

J. Ivanovi [43] ja Kirbjatjevi [44] artikleid on vähem väärtuslikud. Kirbjatjev käsitab Catilina vandenõu kui demokraatliku rahvaliikumist, kuid ei kasuta selle tõestamiseks niivõrd allikmaterjale, kuivõrd üldisi arutlusi. Sergejevi artikkel [45] Catilina vandenõu kohta on väga pealiskaudne.

Vabariigi viimase sajandi ideoloogilise ja poliitilise võitluse iseloomustamisel oli väga oluline S.Utšenko monograafia sel teemal [46].

Peale selle tuli abiks võtta nõukogude autorite N. Maškini [47], S.Kovaljovi [48] jt. üldkäsitlusi.

Kodanliku ajalooteaduse esindajate töödest on kasutatud esmajoones E. Sterni monograafiat Catilina vandenõu kohta [49] ja Th. Mommseni "Rooma ajalugu" [50].

Põhiliselt tugineb käesolev töö allikate (esmajoones Sallustiuse teose ja Cicero kõnede) kasutamisele.

---

43 Ю.А. Шаков, Заговор Катилины и его социальная база. Вестник древней истории 1940, №1, lk. 69-81

44 С.С. Кирбятьев, Заговор или движение Катилины? Учёные записки Чкаловского госуд. педагогического института им. Чкалова, вып. 1, серия истории и педагогики, Чкалов 1948 lk. 112-150

45 В. Сергеев, Заговор Катилины. Исторический журнал 1937, №2, lk. 86-96

46 Vt. lk. 4, m. 4

47 М.А. Машкин, История древнего Рима, Москва 1949

48 Vt. lk. 4, m. 2

49 E. v. Stern, Catilina und die Parteikämpfe in Rom der Jahre 66-63, Dorpat 1883

50 Vt. lk. 9, m. 21; Theodor Mommsen, Römische Geschichte, Bd. III, 11. Auflage, Berlin 1917

III

CATILINA VANDENÕU

1. CATILINA NN. ESIMENE VANDENÕU JA TEMA TAOTLUSED SAADA KONSULIKS LEGAALSEL TEEL.

Lucius Sergius Catilina pärines vanast, kuid laostunud patriitslikust Sergiuste suguvõsast. Sergiused, kes viisid oma sugupuu tagasi kuni legendaarse Aenease ühe kaaslaseni, olid juhtivatel kohtadel vabariigi esimesel sajandil [1]. Alates gallide vallutusretkest (IV.saj.algul e.m.a.) langes Sergiuste suguvõsa tahaplaanile ja käis alla [2].

Sergiused ei kaotanud oma kohta patritsiaadis, kuid edukamad suguvõsad ei lasknud neil saada kaugemale madalamatest riigiametitest. Alles teise Puunia sõja ajal silma paistnud Marcus Sergius Silus'el õnnestus 197.a. e.m.a. saada preetoriks [3]. Tema poeg (Catilina vanaisa) oli 3o.a. hiljem legaadiks väejuht Aemilius Paulluse juures Make-

---

1 Шанов, lk. 67

2 Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. Neue Bearbeitung, begonnen von G. Wissowa. Zweite Reihe. Vierter Halbband, Stuttgart 1923 (edaspidi: RE), veerg 1688

3 sealsamas, veerg 1720

doonias. Pojapoeg aga päris isalt ainult kõrge päritolu. Ta sündis arvatavasti a. 108 e.a.n.[4].

Antiikaja autorid kujutavad Catilinat väga mustades värvides. Kui mainitaksegi tema positiivseid omadusi, siis rõhutatakse, et need on tema kuritegelike plaanide teenistuses. Sallustiuse poolt antud iseloomustuse järgi oli Catilina suure vaimse ja füüsilise jõuga, kuid halva ja rikutud iseloomuga [5]. Ta talus kergesti nälga, külma ja magamatust ; oli julge, kuid samal ajal valelik, ebajärjekindel, kurikaval. Juba nooruses rüvetas ta end paljude hirmsate tegudega [6]. Ta olevat võrgutanud kellegi tütarlapse ja peale selle veel vestaneitsi. Et puhastada teed abieluks kõlvatu naise Aurelia Orestillaga, tappis ta oma poja esimesest abielust. Sallustius näeb selles faktis peamist põhjust, mis mõjustas Catilinat teostama oma vandenõud.

Poja tapmisest Catilina poolt räägib ka Appianos [7]. Plutarhos teatab, et Catilina olevat elanud kooselu oma tütrega ning tapnud venna [8]. Cicero oma II kõnes Catilina vastu räägib, et kogu Itaalias ei leidu mürgitajat, gladiaatorit, bandiiti, röövlit, mõrtsukat, pärandusevõltsijat, petist, avalikku naist ja teisi sellesarnaseid,kes poleks

---

4 RE, vrg 1693
5 Sall., Cat., 5, 1-5
6 seals., 15, 1-3
7 Аппиан, Гражданские войны, II, 2, 4. Заговор Катилины, Academia, Москва-Ленинград 1934
8 Плутарх, Биографии Цицерона, 10, 2. Заговор Катилины, Academia, Москва-Ленинград 1934

olnud Catilinaga kõige intiimsemas sõpruses [9]. Catilina rikkus noorsugu, meelitades teda kuritegudele ja ebamoraalsele elule. Cicero andmeil olevat Catilina tapnud ka oma esimese naise [10], millest küll ükski teine autor ei räägi.

Ei või olla sugugi kindel, et kõik neend õudsed kuriteod on tõesti Catilina poolt korda saadetud. Ka Sallustius on avaldanud kahtlusi nende tõepärasuses. Kirjeldades episoodi, kus Catilina koos oma kaaslastega olevat joonud vande kinnituseks inimverega segatud veini, räägib Sallustius, et paljud kalduvad nii seda kui ka teisi taolisi kuuldusi pidama Cicero pooldajate väljamõeldiseks [11]. Sallustius peab seda episoodi vähe tõestatuks. Plutarhos räägib sel puhul koguni, et vandenõulased tapsid inimese ja sõid selle liha [12]. Arvestades juba Sallustiuse kahtlusi, ei saa kõiki kirjeldatud kuritegusid pidada tõele vastavaiks. Vähemalt osa neist on Catilinale vaenulike isikute väljamõeldis.

Sulla aristokraatliku diktatuuri ajal oli Catilina Sulla pooldaja [13]. Ta võttis aktiivselt osa Sulla -aegsest terrorist ja omandas ka rikkusi [14]. Sallustius kirju-

---

9 Cic., Cat., II, 4, 7-8
10 Cic., Cat., I, 6, 14
11 Sall., Cat., 22
12 Плутарх, Цицерон, 10,2
13 Аппиан, Гражд. войны, II, 2,4
14 RE, кегд 1695

tab, et alates Sulla diktatuurist haaras Catilinat kirglik soov haarata oma kätte riigivõim, mille saavutamiseks ta ei valinud vahendeid [15]. Iga päevaga ägestus üha enam tema taltsutamatu vaim, mida piinasid vaesus ja kuriteod. Teda õhutas moraalselt rikutud keskkond , mida vaevasid kaks pahet - pillamine ja ahnus.

Catilina poliitilisest karjäärist on vähe teateid.Me ei tea, millal ta oli kvestoriks ja kas ta oli ediiliks. On ainult teada, et 68.a. oli ta preetor. Seejärel oli ta 67.a. propreetoriks Aafrikas, kus ta püüdis kasutada samu röövellikke valitsemismeetodeid, nagu Verres Sitsiilias. 66.a. tuli Catilina Rooma, et esitada oma kandidatuuri 65.a. konsuliks (järgmise aasta konsulid valiti rahvakoosolekul eelmise aasta suvel).

Catilinal aga ei õnnestunud kandideerida, sest kohe peale Aafrikast tagasijõudmist süüdistasid provintsi saadikud teda väljapressimises. ja rahvatribuun Publius Clodius algatas tema vastu protsessi. Arvatavasti saabuva protsessi tõttu ei lubanud valimisi juhatav konsul Volcacius Tullus tal oma kandidatuuri esitada [16].

Konsuliks valiti Publius Autronius ja Publius Sulla, kuid pärast valimisi süüdistati neid Calpurniuse seaduse alusel valijate äraostmises ning valimised tühistati [17].

---

15 Sall., Cat., 5, 6-8

16 The Cambridge Ancient History, Vol. IV, 1932 (edaspidi CAH), lk. 476

17 Sall., Cat., 18, 2

Määrati uued valimised, mille tulemusena said konsuleiks Lucius Cotta ja Lucius Torquatus.

Autronius ja Sulla, kelle valimine oli tühistatud, ning valimistest eemaldatud Catilina otsustasid saavutada võimu jõu abil. Seda üritust nimetatakse tavaliselt Catilina esimeseks vandenõuks, kuigi Catilina osa ei olnud siin juhtiv. Nendega liitus laostunud nobiliteedi ja "kuldse" noorsoo esindajaid. Üheks tähtsamaks isikuks vandenõus oli aristikraatliku päritoluga, kuid vaesunud noormees Gnaeus Piso, keda Sallustiuse järgi tõukas sellele teele "vaesus ja moraalne rikutus" [18]. Peale selle esines arvamusi ka Cetheguse, Catilina hilisema lähema kaaslase osavõtust [19].

Vandenõulased kavatsesid 1.jaanuaril 65.a. tappa kordusvalimistel valitud konsulid [20]. Nende plaan tuli aga avalikuks ning seetõttu määrati väljaastumiseks uus tähtpäev 5.veebr.65.a. Seekord oli kavas peale konsulite tappa ka enamus senaatoreid. Kuid Catilina olevat märguandega kiirustanud ja vandenõulased olevat kogunenud mitte täies koosseisus, mistõttu kavatsetud üritus jäi teostamata. See oli esmakordne katse saavutada vabariigis kõrgemaid ameteid vandenõu teel [21].

---

18 Sall., Cat., 18,4

19 sealsamas, 52,33

20 seals., 18,5; Дион Кассий, Римская история, XXXVI, 44,3

21 Машкин, История древнего Рима, lk. 282

On avaldatud arvamusi, et nn. Catilina esimesest vandenõust võtsid osa Crassus ja Caesar, kes tahtsid haarata võimu ning et vandenõul oli esmajoones Pompeiuse - vastane tendents [22]. Mommsen peab Catilinat ainult tööriistaks Crassuse ja Caesari käes [23]. Crassus ja Caesar olid ilmselt teadlikud vandenõust ja oleksid muidugi meeleldi näinud konsulitena oma poolehoidjaid vastukaaluks Pompeiusele. Milles seisnes nende konkreetne osa, ei ole teada. Nähtavasti hoidusid Crassus ja Caesar vandenõu aktiivsest toetusest, et endid mitte kompromiteerida [24].

Kui nad vandenõulasi otseselt ei toetanud, siis vähemalt etendasid nad otsustavat osa süüdlaste kaitsmises, et viimaseid hiljem kasutada oma huvides [25].

Pärast vandenõu avastamist asi summutati mõjukate isikute Crassuse ja Caesari kaastegevusel. Osavõtjaid ei karistatud. Ainult Piso saadeti Crassuse taotlusel Hispaaniasse propreetori volitustega [26]. Juba vandenõulaste esialgsetes plaanides oli Sallustiuse andmetel õnnestumise korral ette nähtud Hispaania andmine Piso käsutusse [27]. Kuigi seda ei saa eitada, on tõenäolisem, et Piso missioon Hispaaniasse oli hiljem kavatsetud Crassiuse ppolt, kes tema kaudu tahtis saavutada kontrolli Hispaania üle [28].

---

22 Лившиц, Политическая борьба, lk. 211
23 Mommsen, III, lk. 178
24 Г. Ферреро, Величие и падение Рима, т. I, Москва 1915, lk. 221
25 CAH, lk. 479
26 Sall., Cat., 19,1
27 samasamas, 18,5
28 CAH, lk. 477 jj.

Nii Crassius kui ka senat teadsid Piso olevat Pompeiuse ägeda vaenlase, kelle ülesandeks Hispaanias pidi olema tegutsemine Pompeiuse kahjuks, kuid teel ta tapeti, arvatavasti viimase agentide poolt [29].

65.a. poliitilistes võitlustes oli Catilina tagaplaanil. Suurema osa aastast oli ta tegevuses oma protsessiga väljapressimistest, mis omas tema edasise poliitilise karjääri seisukohast suurt tähtsust: kuni protsessi lõpuni ei tohtinud ta kandideerida konsulivalimistel [30]. Catilina ostis ära süüdistaja Publius Clodiuse ja kohtunikud. Võib arvata, et protsess nõudis Catilinalt suurema osa rahast, mis ta provintsist kaasa tõi. Teda toetas ka konsul Torquatus. Sellepärast ei ole üllatuseks Catilina õigeksmõistmine, vaatamata tema ilmsele süüdiolekule.

Cicero kirjutab, et Catilina kandideerib konsuliks ainult sel juhul, kui kohtunikud otsustavad, et " keskpäeval on pime" [31]. Seda üllatavam on Cicero kavatsus esineda Catilina kaitsjana, mida ta väljendab oma kirjas Atticusele [32]. Kaitstes Catilinat, kelle süüdiolekus ta ei kahelnud, lootis Cicero ilmselt saada enesele liitlast eelseisvatel konsulivalimistel [33]. Cicero alustas ettevalmistusi valimisteks 63 aastaks juba varakult. Ta võttis vaat-

---

29 Sall., Cat., 19, 2-6

30 Либшиц, Политическая борьба, lk. 215

31 Cicero, Ad Atticum, I, 1, 1. M. Tullii Ciceronis opera quae supersunt omnia. Ex recensione Jo. Casp. Orellii. Editio altera, vol. III, Turici 1845

32 sealsamas, I, 2, 1

33 Либшиц, Политическая борьба, lk. 216 jj.

luse alla kõik kandidaadid, et sõlmides liidu ühega neist, kergendada enda valimist konsuliks. Cicero nägi, et pole kahtlust Catilina õigeksmõistmiseks ja miski ei takista teda kandideerimast 63.aastaks.

Selle kohta, kas Cicero täitis oma kavatsuse, ei ole kindlaid andmeid. Cicero ise sellest hiljem ei räägi. Kuigi Mommsen väidab, et Cicero kaitses Catilinat [34], tundub olevat õigem, et kaitsmist ei toimunud [35].

Õigeksmõistmine võimaldas Catilinal uuesti taotleda konsulaati. Protsessi tõttu ei jõudnud ta enam kandideerida 64.aastaks ja ta alustas ettevalmistusi 63.a.konsulite valimisteks.

Sallustiuse kirjelduse järgi plaanitses Catilina paralleelselt valimiskampaaniaga ka vandenõu: 1.juuni paiku 64.a. hakkas ta enda juurde kutsuma oma poolehoidjaid [36]. Ta tutvustas neid oma ressurssidega, tõi esile riigi kaitsetuse, ja näitas neid suuri hüvesid, mida pakub vandenõu õnnestumine. Kui Catilina oli neid küllalt tutvustanud oma plaanidega, kutsus ta kokku oma pooldajate salakoosoleku, kus ta pidas neile kõne [37]. Catilina lubas oma pooldajaile vabadust, rikkust, kuulsust ja au, mis pidi kindlustatama tema konsuliks saades ja kutsus üles muutma kehtivat olukorda.

Ei ole kindel, et Catilina juba enne 64.a.valimisi

---

34 Mommsen, III, lk. 180
35 Stern, lk. 47 jj; CAH, lk. 484
36 Sall., Cat., 17,1
37 Sealsamas, 20

oleks tegelenud vandenõu ettevalmistamisega, kuigi on raske kindlaks teha, millal algas tema illegaalne ja lõppes legaalne tegevus. Kirjeldatud koosolek võis olla Catilina valimiseelne koosolek, mille puhul Sallustius on liialdanud tema sõjakusega.

Õigus tundub olevat Livšits'il, kes dateerib vandenõu alguse 63.a. juuliga, millal Catilina viimane katse saavutada konsulivõim legaalsel teel (s.t. valimiste tulemusena) nurjus [38]. Kui nimetatud koosolek oli tõepoolest vandenõulaste salakoosolek, siis võis ta olla peetud ainult 63. a. teisel pooles ja Sallustius on ilmselt eksinud kronoloogias.

63.a. konsuleiks kandideeris 7 meest. Suurimad väljavaated olid Cicerol, Catilinal ja Antoniusel. Teised neli kandidaati ei tulnud tõsiselt arvesse. Catilina ja Antonius ühinesid Cicero vastu, kusjuures neid toetasid Crassus ja Caesar [39]. Tõenäoliselt finantseeris neid Crassus valijate äraostmiseks. Sallustius kirjutab, et leidus inimesi,kes uskusid, et Crassus oli Catilinaga seotud ning et ta oli valmis vastukaaluks Pompeiuse võimsusele nõus võimu minekuga esimese vastutulija kätte [40].

Catilina esines koos Antoniusega faktiliselt popu-

---

38 Лившиц, Заговор Катилины, ek. 437

39 seesama, Политическая борьба, ek. 218 jj.; Иванов, ek. 73; Mommsen, III, ek. 179

40 Sall., Cat., 17,7

laaride partei kandidaadina, kuivõrd ta astus nobiliteedi esindajate vastu ja teda toetasid Crassus ja Caesar, kes tegutsesid koos populaaridega.

Toetades Catilinat taotles Crassus loomulikult isiklikke eesmärke. Talle oli kasulik omada enesele ustavat konsulit . Mis puutub Antoniusse, siis oli ta täiesti tühine inimene, kelle kohta Plutarhos ütleb, et ta oli võimetu avaldama mõju nii heas kui ka halvas suunas,kuid oli väärtuslikuks ripatsiks teisele isikule, et suurendada selle tähtsust [41]. Liit Antoniusega oli selleks, et siduda teist kandidaati, kelle valimine oleks võinud neutraliseerida Catilina võidu [42]. Selleks teiseks hädaohtlikuks kandidaadiks oli Cicero.

Cicero väljavaated olid esialgu üsna nõrgad. Cicero oli homo novus - provintsilinnast pärit ratsanik, kellel puudusid kuulsad esivanemad. Tal oli küll suur kuulsus advokaadina, kuid puudus usaldus optimaatide hulgas, kes ei olnud unustanud tema eelmisi väljaastumisi nobiliteedi vastu (Verrese protsess). Optimaadid kartsid, et ta hakkab teenima ainult ratsanike huve või soodustama Pompeiust, kellele ülemjuhatuse andmise eest oli ta energiliselt võidelnud.

Cicero väljavaateid tõstsid ebamäärased kuuldused Catilina vandenõuplaanidest [43], mida ta muidugi oma huvi-

---

41 Плутарх, Цицерон, 11,1
42 CAH, lk. 483
43 Sall., Cat., 23, 4-5

des ära kasutas.Senatiparteile ei meeldinud ka kahe Crassusele ustava kandidaadi valimine [44].

Catilina ja Antonius tegutsesid valijate äraostmisega niivõrd ettevaatamatult, et senat otsustas piirata valimiseelset agitatsiooni, teravdades Calpurniuse seadust seadusevastase riigiametite taotlemise kohta [45]. Mõni päev enne valimisi esines Cicero kõnega, milles ta paljastas Catilina ja Antoniuse valimiseelseid intriige, vihjates ka nende lähedastele suhetele Crassuse ja Caesariga. Cicero näitas oma kõnes nobiliteedile, et temale võib loota.

Cicerot toetasid ratsanikud,munitsiipiumide ülemkiht ja Pompeiust pooldavad senati ringkonnad [46]. Nobiliteet n.ö. valis kahest pahest väiksema. Et mitte lubada Catilina valimist, liitus nobiliteet ratsanikega ja konsuliks valiti Cicero. Sallustius kirjutab, et esialgu suhtus enamik nobiliteedist Cicerosse vaenulikult, kuid siis, kui tuli häda, läksid vaen ja uhkus tahaplaanile [47]. Teiseks konsuliks sai Antonius, kellest ei olnud karta mingit ohtu. Catilina oli läbi kukkunud.

Cicero konsuliks valimine tähendas nobiliteedi ja ratsanike liidu algust, mida ta püüdis tugevdada oma loosungi "concordia ordinum" abil.

---

44 Ферреро, lk. 230 jj.
45 Ливший, Политическая борьба, lk. 219 jj.
46 Иванов, lk. 74
47 Sall., Cat., 23,6

Kohe oma ametiaja algul ostis Cicero ära oma kolleegi Antoniuse, loovutades talle vabatahtlikult 62.aastaks asevalitsuseks Makedoonia provintsi, nii et ta võis tegutseda täiesti iseseisvalt [48]. Antonius ei etendanud Cicero kõrval mingit osa.

64.a. detsembris esines rahvatribuun Servilius Rullus agraarseaduse projektiga. Rullus oli valitud 63.a. rahvatribuuniks ja oli just asunud oma kohuste täitmisele (rahvatribuunid astusid ametisse 1o.detsembril eelmisel aastal)[49]. Projekti järgi oli ette nähtud proletaarlaste ja veteraanide varustamine Itaalias maaga riigimaade või riigi poolt ostetavate eramaade näol. Seaduse elluviimiseks pidi valitama 1o-liikmeline komisjon, mis omaks erakorralisi valitusi, kaasaarvatud vajaduse korral kasutada vägesid. Seejuures pidid kandidaadid esitama end rahvale isiklikult.

Projekti autorid ei omanud reaalset eesmärki tema agraarses osas [5o]. Eelnõu initsiaatorid Crassus ja Caesar lootsid pääseda erakorraliste volitustega varustatud komisjoni ja kindlustada endile võimu. Pompeius, kes viibis Idas, ei oleks saanud kandideerida. Sel eesmärgil töötatigi välja populaarne projekt, mille ümber saaks koondada masse, kuid see kohtas ägedat vastupanu. Optimaadid kart-

---

48 Плутарх, Цицерон, 12,3
49 Ливий, Политическая борьба, lk. 221
50 Ковалев, История Рима, lk. 435 ff.

sid komisjoni näol diktatuuri tekkimist. Ratsanikud kartsid kaotada oma tulusid riigimaade rentnikena. Nobiliteedi ja ratsanike huvide kaitsjana astus Cicero ägedalt projekti vastu välja Ta püüdis rõhutada eriti projekti Pompeiuse-vastast iseloomu [51].

Cicerol õnnestus enda poole tõmmata ka Rooma plebsi. Ta kasutas ära lumpenproletaarlike elementide parasiitlikku mentaliteeti ja õhutas neid mitte vahetama lõbusat jõudeelu Roomas maa tuhnimisega kusagil Itaalia kolkas. Plutarhos kirjutab, et Cicero hirmutas projekti autoreid niivõrd, et nad ei suutnud midagi vastu vätta ja olid sunnitud oma ettepaneku tagasi võtma [52]. Võib järeldada, et agraarreformid olid kaotanud Rooma plebsi hulgas populaarsuse. See on ühtlasi tunnistuseks Rooma demokraatia allakäigust.

Ei ole teada Catilina suhtumine kirjeldatud agraarprojekti. Allikate vaikimise põhjal selles küsimuses võib arvata, et ta oli neis sündmusis tagaplaanil. Arvatavasti ilmub ta uuesti poliitilise võitluse areenile kui konsulaadi taotleja 62.aastaks.

63.a. esitas Catilina uuesti oma kandidatuuri konsulivalimistel 62.aastaks. Tema programmi peamiseks punktiks oli võlgade kustutamine (tabulae novae). Võlgade küsimus

---

51 П. Б. Гурвич, Цицерон и lex Servilia agraria. Вестник древней истории 1949, N: 2, lk. 247 ff.

52 Плутарх, Цицерон, 12, 3

oli väga terav probleem ja puudutas ühiskonna mitmesuguseid kihte. Juba 89.a. e.m.a. olid Roomas kokkupõrked võlgnike ja võlausaldajate vahel [53]. Suurt võlgnevust senaatorite hulgas näitab see, et 88.a. esitas rahvatribuun Sulpicius Rufus seaduse, mille järgi tuli senatist välja heita need, kel on võlgu üle 2ooo deenari. 86.a. Valerius Flaccuse seaduse alusel tühistati 3/4 võlgadest.

Konsulivõimu saavutamine ja võlakohustuste kustutamine oleks ühelt poolt vabastanud võlgadest Catilina enese ja tema lähemad kaaslased, teiselt poolt oleks kindlustanud talle populaarsuse.

I s. 6o.-nd.aastail e.m.a. valitses Roomas suur rahahäda. Ühed vajasid raha võlgade tasumiseks, teised maa ja orjade ostmiseks, kolmandad luksusesemete muretsemiseks jne. [54]. Püüd vabaneda võlgadest oli platvormiks, millel ühinesid mitmesugused elemendid oma sümpaatias Catilina vastu.

Arvatavasti 63.a. valimistel Crassus ja Caesar enam ei toetanud Catilinat [55]. Edutud pingutused Catilinat läbi viia 64.a. veensid neid selle avantüüri kasutuses, mis võis kahjustada nende poliitilist karjääri. On võima-

---

53 А. И. Немировский, Долговой вопрос и антиростовщические движения в Риме в 80-50 гг. I в. до н. э. Учёные записки Пензенского госуд. педагогического института им. В. Г. Белинского, вып. 3, Пенза 1956, lk. 185

54 Сергеев, Очерки, lk. 296

55 Ливиций, Заговор Катилины, lk. 432; САН, lk. 491

lik, et Crassus kui üks Rooma suuremaid kreeditore ei tahtnud riskida kaotada oma raha [56].

Catilina valimisprogramm kindlustas talle pooldajatena rahulolematuid nii kõrgemate kui ka madalamate kihtide hulgas: laostunud nobilite, pillava noorsoo, lihtrahva ja jõukate keskmiste omanike seas, kes olid spekulatsioonidega sattunud võlgadesse [57]. Enda toetamiseks valimistel kutsus Catilina Rooma Sulla veteraane.[58] Levisid ka mitmesugused kuuldused, et Catilina poolt kavatsetakse valimiste päeval Cicero tapmist [59]. Nii see kui ka mõned Sallustiuse vihjed [60] on viinud mõningaid uurijaid seisukohale, et kandideerimine 63.a. valimistel oli vandenõu üheks koostisosaks [61].

Catilina võis arvestada valimistel läbikukkumise võimalust ja sellepärast ta koondas enne valimisi oma pooldajaid, keda ta lootis kasutada ka hiljem jõududena vandenõu teostamisel. Etruurias, Sulla veteraanide hulgas tegi agitatsiooni Catilina pooldaja Manlius [62], kes ka ilmus veteraanide eesotsas Rooma toetama teda valimistel. Siiski Catilina tegevus valimiste eel oli suuna-

---

56 Ферреро, lk. 246 jj.
57 sealsamas, lk. 247
58 Плутарх, Цицерон, 14,1
59 sealsamas; Sall., Cat., 26,5; Cic., Cat., I, 5,11
60 Sall., Cat., 26,1
61 Всемирная история, т. II, lk. 378; Ковалев, Марк Туллий Цицерон, lk. 392 jj.
62 Sall., Cat., 24,2

tud populaarsuse ja poolehoidjate võitmisele [63], relvade järele haaras ta peale valimistel läbikukkumist.

62.a. konsuleiks kandideerisid Catilina, Decimus Junius Silanus, Lucius Licinus Murena, ja Servius Sulpicius Rufus. Sulpicius võttis oma kandidatuuri tagasi ja süüdistas Murenat valijate äraostmises [64]. Cicero asus Murenat kaitsma. Kasutades seda skandaali esines Catilina ägeda kõnega, milles rõhutas, et vaestel ei maksa loota rikastele oma elu parandamisel [65]. Senatis ähvardas Cato Catilinat tema intriigide pärast. Catilina vastas, et kui süüdatakse tulekahju tema vastu, siis tema ei kustuta seda mitte veega, vaid varemetega [66].

Äreva olukorra tõttu saavutas Cicero valimispäeva edasilükkamise [67]. Valimiste täpse aja kohta on vaieldud. Mommsen arvab, et nad toimusid 2o.oktoobril [68]. Enamus uurijaid on näidanud, et valimised olid tavalisel ajal.s.o. juulis või augustis, edasilükkamine toimus ainult mõne päeva ulatuses [69]. See on ka loogilisem, arvestades seda, et juba 21.okt. olid Ciceroi teada vandenõu plaanid ning 27.okt. toimus Manliuse relvastatud salga väljaastumine Etruurias. Seega oleks pidanud ülestõus toimuma ka Cati-

---

63 Ферреро, lk. 246
64 M. Tullii Ciceronis oratio pro L. Murena, 24, 48. Ciceros Rede für L. Murena. Erklaert von Karl Halm, Berlin 1872
65 sealsamas, 25, 50
66 sealsamas, 25, 51
67 Плутарх, Цицерон, 14, 2
68 Mommsen, III, lk. 184
69 Niese, lk. 226; Stern, lk. 75 ff.; Ферреро, lk. 252

lina võidu puhul valimistel, mis ei ole hästi usutav.

Konsulina juhatas valimisi Cicero. Ta tuli rahvakoos-olekule relvastatud kaitsesalga saatel ja soomusrüüs tooga all [70], et demonsteerida rahvale olukorra hädaohtlikkust ja äratada viha Catilina vastu. Plutarhos kirjutab, et Cicero sihilikult lasi toogal õlgadelt langeda, et näidata, et teda ähvardab oht [71]. Kuulujutud ettevalmistatavast konsuli tapmisest ja Cicero agitatsioon avaldasid valijaile mõju. Catilina ei saanud ka seekord konsuliks. Valiti Silanus ja Murena.[71a]

Catilinale jäi veel lootus, et juhul, kui Murena mõistetakse süüdi Sulpiciuse poolt tema vastu alustatud protsessis, valimised tühistatakse [72]. Kuid Murena mõisteti õigeks. Teda kaitses Cicero. Oli nurjunud Catilina järjekordne, seekord juba neljas katse konsuliks saada.

2. CATILINA nn. TEINE VANDENÕU 63.a. e.m.a.

Pärast kaotust valimistel loobus Catilina taotlustest saavutada võimu legaalsel teel. See oleks olnud ka mõttetu. Ilmselt ei olnud tal tugevat poolehoidu rooma plebsi hulgas, kes vaatles teda kui tavalist konsuliameti taotlejat.

---

70 Плутарх, Цицерон, 14, 3
71 sealsamas
72 Ферреро, lk. 253
71a С. П. Твоздев, Заговор Катилины. Заговор Катилины, Academia, Москва-Ленинград 1934, lk. 67

Arvatavasti ei olnud võlgade kustutamise programm lumpenproletariaadile kuigi aktuaalne. Catilina pühendas nüüd kogu oma energia võimu saavutamistele illegaalsel teel.

On raske ütelda, milles seisis Catilina programm. Esikohal seisis iga hinna eest võimuhaaramine. Nähtavasti tuli esmajoones tappa Cicero ja rida teisi kõrgemaid ametiisikuid ning konsulivõim anda Catilina kätte [73]. Appianos ütleb, et Catilina kandideerimine konsuliks oli selleks,et rajada enesele teed türanniale [74]. Mis aga oli kavas teostada vandenõu õnnestumise korral ? Arvatavasti olid selle kohta mitmesugused arvamused nii tema vastaste kui ka pooldajate hulgas.

Sallustius kirjeldab Catilina pooldajate salakoosolekut, kus ta pidas kaasakiskuva kõne. Kui Catilina kaaslased hakkasid temalt pärima lähemaid andmeid relvastatud ülestõusu tingimuste kohta, siis lubas ta neile uusi võlaraamatuid, rikaste proskriptsioone,kõrgemaid magistratuure, preestriameteid, röövimisi ja kõike muud, mida toob kaasa sõda ja võitjate omavoli [75]. Samas meenutas ta Sullat,kelle võit oli tema sõnade järgi olnud paljudele koosolijatele rikastumisvahendiks [76]. Oma kirjas Quintus Catulusele kirjutas Catilina, et pahandatuna solvamistest, mis on

---

73 Дион Кассий, Римская история, XXXVII, 29,2
74 Аппиан, Гражд. войны, II, 2,4
75 Sall., Cat., 21,2
76 sealsamas, 21,4

võtnud temalt ta töö ja energia vilja, olles ilma jäetud võimalusest omada talle vastavat kõrget seisundit, võttis ta enesele õnnetute kaitsmise ülesande; seda mitte sellepärast, et ta ei oleks suuteline tasuma oma võlgu , vaid sellepärast, et tühised inimesed omavad austust ja lugupidamist, aga teda on valekahtluste tõttu kõrvale heidetud[77].

Ülalpool mainitud salakoosolekul rõhutas Catilina oma kaaslastele, et sellest ajast alates, kui vabariik läks väheste rikaste võimu alla, nemad - ebergilised, andekad, suursugused ja mittesuursugused - muutusid õigusetuks massiks[78]. Neile jäid ainult kohtuprotsessid, keeldumine riigiametitest, vaesus. Catilina maalib pildi enda ja oma kaaslaste haletsemisväärsest olukorrast, samuti rikkusest, kuulsusest, aust - kõigist hüvedest, mis on määratud võitjaile autasuks ürituse õnnestumise korral. Järelikult Sulla proskriptsioonide omapärase kordamisega lootsid vandenõulased parandada oma olukorda[79].

Sama koosoleku kirjeldusest saab andmeid ka Catilina kaaslaste kohta. Kohal olid senatiseisusest: Publius Lentulus, Sura, Publius Autronius, Lucius Cassius Longinus,

---

77 Sall., Cat., 35, 3-4
78 samasamas, 20, 7
79 Ливий, Заговор Катилины, lk. 438

Gaius Cethegus, Publius ja Servius Sulla'd, Lucius Vargunteius, Quintus Annius, Marcus Porcius Laeca, Lucius Bestia, Quintus Curius ; ratsanikest: Marcus Fulvins Nobilior, Lucius Statilius, Publius Gabinius Capito, Gaius Cornelius[80]. Seega 16 tuntud vandenõulast on 12 senati- ja 4 ratsanikuseisusest isikut.

Catilina lähematest kaaslastest oli oma seisundilt tähtsaim Lentulus, kes pärines vanast patriitsisuguvõsast Corneliustest. Ta oli 71.a. olnud konsul, kuid 70.a.tsensuuri ajal senatist välja heidetud [81]. Soovides uuesti pääseda senatisse, õnnestus tal saada 63.a. preetoriks. Lentulus armastas rääkida, et legendaarsete Sibylla raamatute järgi on võim Roomas määratud kolmele Corneliusele [82]. Neist Cinna 87.a. e.m.a. ja Sulla (82-79.a. e.m.a.) olid juba teostanud oma missiooni; tema on kolmas Cornelius,kellele on saatuse poolt määratud omada võimu Rooma üle.

Ka teiste vandenõulaste hulgas oli rida endisi ja ka tegutsevaid riigiametnikke. Autronius oli 75.a.kvestor. 66.a. konsulivalimistel süüdistati teda valijate äraostmises ja ta võttis koos Publius Sullaga osa nn. Catilina esimesest vandenõust. Lucius Cassius oli 66.a preetor. Lucius Bestia oli 63.a. rahvatribuun.

---

80 Sall., Cat., 17, 3-4

81 70. a. e.m.a. Crassus ja Pompeius konsulaadi ajal likvideeriti viimased Sulla režiimi korraldused ja 64 senaatorit heideti demokraatlike tsensorite poolt senatist välja.

82 Sall., Cat., 47,2; Плутарх, Цицерон, 17,4

Sallustius lisab, et Catilinat toetasid paljud kolooniate ja munitsiipiumide elanikud, keda nende juures kodus peeti aristokraatideks [83]. Samuti oli vandenõusse segatud hulgaliselt salajasemaid osavõtjaid, kes kuulusid nobiliteedi hulka ja keda ajendas niisugust sammu teostama rohkem lootus võimu saavutada kui vaesus või mõni muu puudus. Üldse noorus, eriti aristokraatlik, suhtus Catilina plaanidesse poolehoiuga; kuigi neil oli võimalus elada täielikus külluses, eelistasid nad riskantset kindlale ja sõda rahule [84].

Antiikaja autorid rõhutavad eriti noorsoo meelitamist ja rikkumist Catilina poolt. Sallustius kirjutab, et noored oma iseloomu vastuvõtlikkuse ja ebakindluse tõttu langesid kergesti Catilina saagiks. Ta ei säästnud kulutusi ja vastavalt vanusele meelitas ta ühtesid armukestega, teisi koerte ja hobustega [85]. Cicero järgi ei omanud ükski inimene niisugust koletut võimet võrgutada noori nagu Catilina [86].

Cicero jaotab Catilina kaaslased viide kategooriasse. Esimesse järku arvab ta neid, kel vaatamata suurtele võlgadele on veel suured varandused, kuid kes ei taha osa oma varandust võlgade katteks müüa. Cicero ähvardas neid nende vara müümisega oksjonil ja soovitab kohe tasuda võlad [87].

---

83 Sall., Cat., 17,4
84 sealsamas, 17,6
85 sealsamas, 14, 5-6; Плутарх, Цицерон, 10,3
86 Cic., Cat., II, 4,8
87 sealsamas, 8,18

Sellesse kategooriasse tuleb ilmselt arvata võlgadesse sattunud senaatoreid ja ratsanikke.

Teise järku asetas Cicero need, kes peale võlgade likvideerimise taotlevad ka võimu, mida nad legaalsel teel saavutada ei looda [88].

Kolmandasse gruppi kuuluvad Sulla veteraanid, kes omaaegse ootamatu rikastumise tõttu elasid väga pillavalt ja on nüüd sattunud võlgadesse ning unistavad endistest Sulla proskriptsioonidest [89]. Ka Sallustius märgib, et Catilina arvestas Sulla veteraanide hulgas levivat himu kodusõja järgi ja nende mälestust endistest röövimistest [90].

Neljandasse liiki asetab Cicero kõik need, kes juba ammust ajast vaevlevad võlgades, laiskuse või halva asjaajamise tõttu on kaotanud kindla pinna jalge alt ning keda on ära tüüdanud kohtukutsed ja oksjoniteated [91].

Viies kategooria koosneb Cicero järgi mõrtsukatest ja röövlitest, ühe sõnaga, igasugustest kurjategijatest. Viimased on Catilina kõige lähemad kaaslased, tema ustavamad ja äravalitumad poolehoidjad [92]. Üldse kõik antiikaja autorid, rääkides üldistavalt Catilina toetajaskonnast, rõhutavad, et tema kaaskonna moodustasid ühiskonna kõige rikutumad põhjakihi esindajad. Sallustius kirjutab, et moraalselt rikutud keskkonnas oli Catilinal kerge kaaslasi leida. Ta koondas

---

88 Cic., Cat., II, 9,19
89 sealsamas, 9, 20
90 Sall., Cat., 16, 4
91 Cic., Cat., II, 10, 21
92 sealsamas, 10, 22

enda ümber kõiki, kes olid teinud suuri võlgu oma kuritegudest vabanemise eesmärgil, kelle hingel lasusid kõige metsikumad teod [93]. Kui mõni tema sõpradest oligi veel rikkumata, siis igapäevases suhtlemises temaga assimileerus ta kergesti teistega.

Catilina pooldajate hulgas oli ka mõningaid naisi, kes kirest luksuse järgi olid teinud suuri võlgu. Sallustiuse järgi lootis Catilina nende abiga linnas orje üles õhutada, nende mehi aga võita enese poole või tappa [94].

Olukord oli Catilinale soodne selles mõttes, et Itaalias puudusid sel momendil suuremad sõjalised jõud, kuna Pompeius viibis oma armeega Idas [95]. Catilina valmistas mitmes kohas Itaalias ette relvastatud väljaastumist. Peamise sõjalise jõuna lootis ta kasutada Sulla veteraane, kelle hulgas Etruurias tegi agitatsiooni Catilina emissaar Manlius. Cassius Dio iseloomustab teda kui endist Sulla ohvitseri ja sõjaasjanduses kogenud meest, kuid samal ajal kui suurt pillajat, kes oli oma Sulla päevil kogutud varandused ära raisanud ja unistas nüüd uutest afääridest [96]. Picenumi saatis ta kellegi Septimiuse ja Apuuliasse Gaius Juliuse, kelle ülesandeks oli vägesid värvata [97]. Catilina ise koos lähi-

---

93 Sall., Cat., 14, 2-4
94 samas, 24, 3-4
95 Sall., Cat., 16, 5; Плутарх, Цицерон, 10,1
96 Дион Кассий, Римская история, XXXVII, 30,5
97 Sall., Cat., 27,1; Аппиан, Гражд. войны, II, 2,7

mate kaaslastega oli Roomas, säilitades konspiratsiooni ja valmistades ette ülestõusu linnas, mis pidi koordineeritama väljaastumisega väljaspool Roomat.

Vandenõu teostamine oli ette nähtud oktoobri lõpus. 27.okt. 63 a. pidi Etruurias oma väesalgaga välja astuma Manlius, 28.okt.pidi toimuma optimaatide tapmine Roomas. 1.nov. oli plaanis vallutada Praeneste linn, mis asus Roomast kagupool Latiumis [98].

Vandenõulaste kavatsused ei jäänud konsul Ciceorle teadmatuks. Juba pärast Catilina läbikukkumist valimistel ümbritses Cicero ta spioonide võrguga. Sallustius kirjutab, et vandenõulaste paljastamisel etendas tähtsat osa keegi Fulvia, Catilina kaaslase Quintus Curiuse armuke [99]. Curius lobises oma armukesele kõik välja, viimane rääkis aga kõik kuuldu edasi Ciceorle. Edaspidi sai Curiusest Cicero agent ja Catilina reetur. Nii oli Cicero Catilina ettevõtetest teadlik. Kuid peale ebamääraste kuulduste ei olnud Ciceorl kindlaid tõendeid, mis olid vajalikud selleks, et saavutada senatilt energilist vahelesegamist. Senati toetust võis saada ainult tõsise hädaohu puhul.

Plutarhos ja Cassius Dio teatavad, et vähe aega enne vandenõu teostamise tähtaega ilmusid kord kesköö1 Cicero juurde mõjukad kodanikud Crassus, Marcus Marcellus ja Scipio Metellus [100]. Crassus andis Ciceorle üle anonüümkirjad, mil-

---

98 Cic., Cat., I, 3,7

99 Sall., Cat., 23; Аппиан, Гражд. война, II, 3,8

100 Плутарх, Цицерон, 15; Дион Кассий, Римская история, XXXVII, 31

les hoiatati, et varsti toimub Roomas Catilina poolt suur tapmine ning soovitati Roomast põgeneda. Kirjad olid adresseeritud paljudele tähtsatele isikutele, samuti ka Crassusele endale. Kõik nad olid kellegi tundmatu isiku poolt antud Crassuse kätte. Antiikaja autorid ei tee mingisuguseid oletusi, kes võis olla kirjade autor. Väga kergesti võisid nad lähtuda Cicerolt endalt, kes selle varal võis teada saada ka Crassuse ja Caesari suhtumise vandenõusse[101].

Plutarhose järgi andis Crassus kirjad Cicerole üle ühelt poolt hirmust, teiselt poolt püüdis ta sellega hajutada eneselt kahtlusi, mis lasusid tal sõbralike suhete tõttu Catilinaga [102].

Järgmisel hommikul vara kutsus Cicero kokku senati koosoleku, kus ta andis kirjad üle nende omanikele ja palus neid kõvasti ette lugeda [103]. Kõigis kirjades räägiti vandenõust. Senat otsustas selles asjas korraldada juurdluse. Lucius Aemilius Paullus esitas Catilinale süüdistuse Plautiuse seaduse alusel, mis nägi ette rasket karistust neile, kes relvajõul rikkusid ühiskondlikku rahu [104].

Seejärel teatas endine preetor Quintus Arrius sõdurite värbamisest Etruurias ja et Manlius suure salga eesotsas

---

101 Ливий, Заговор Катилины, lk. 440 jj.
102 Плутарх, Цицерон, 15,2
103 sealsamas, 15,3
104 Sall., Cat., 31,4

liigub ringi sealsete linnade ümbruses, oodates mingisugust teadet Roomast [105].

Omades küllaldaselt materjali, mis näitasid riiki ähvardavat hädaohtu, kutsus Cicero 21.okt. kokku senati istungi, kus ta kandis ette Catilina plaanid. Senat andis "senatus consultum ultimumi" näol konsuleile erakorralised volitused [106]. Cicero võttis kohe kasutusele sõjalised kaitseabinõud. Preetor Quintus Metellus Celer'ile tehti ülesandeks valvata väljaspool linna ning ühtlasi teostada vägede värbamist Picenumis ja Cisalpina Gallias [107]. Linna kaitse võttis Cicero endale. Linnas seati välja patrullid ja valvesalgad.

Nende abinõude tõttu oli Catilina sunnitud 28.oktoobrile määratud väljaastumise ära jätma.Manlius, keda ilmselt ei jõutud hoiatada, alustas määratud päeval sõjategevust, kuid Praeneste vallutamine ebaõnnestus, kuna kindluse garnisoni oli Cicero poolt hoiatatud.

Kuna 28.okt. Roomas midagi ei toimunud, siis mõned isegi hakkasid kahtlema Cicero süüdistuste õiguses Catilina vastu [108]. Peagi tulid aga teated Manliuse väljaastumisest Etruurias, mis hajutasid kõik kahtlused.

---

105 Плутарх, Цицерон, 15,3

106 Sall., Cat., 29,2; Cic., Cat., I, 1,3; Плутарх, Цицерон, 15,3; Дион Кассий, Римская история, XXXVII, 31,2

107 Плутарх, Цицерон, 16,1; Cic., Cat., II, 3,5

108 Дион Кассий, Римская история, XXXVII, 31,3

Cicero tugevdas sõjalisi abinõusid. Väejuhid Quintus Marcius Rex ja Quintus Metellus Creticus, kes seisid triumfi ootel linnaväravate taga, saadeti vastavalt Faesulasse Etruurias ja Apuuliasse [109]. Orjadele lubati ülesandmise eest vabadus ja 100 000 sestertsi, vabadele karistamatus vandenõust osavõtmise eest ja 200 000 sestertsi. Kartes rahutuste tekkimist gladiaatorite seas, saadeti need Roomast ära Capuasse ja teistesse kohtadesse.

Samal ajal Catilina teeskles, et ta valmistub tema vastu algatatud kohtuprotsessi vastu. Catilina püüdis petta senatit, et mitte võimaldada energilisemat tegutsemist tema vastu. Et teeselda süütut ja näida intriigide ohvrina, pakkus Catilina end koduse aresti alla paljudele tähtsatele isikutele, nende hulgas ka Cicerole endale [110]. Kuid teda keelduti vastu võtmast. Lõpuks nõustus teda vastu võtma keegi Marcus Metellus, keda Cassius Dio peab 63.a. preetoriks [111].

Olles saanud koduse aresti alla Metelluse juurde, jätkas Catilina energilist tegutsemist. 6.-7nov.ööl kutsus ta salaja Laeca majas kokku vandenõulaste koosoleku [112]. Seal ta teatas, et kavatseb minna Manliuse juurde, kui tal ainult läheb korda enne tappa Cicero, kes on tema arvates

---

109 Sall., Cat., 30

110 Cic., Cat., I, 8

111 Дион Кассий, Римская история, XXXVII, 32,2

112 Sall., Cat., 27, 3-4

peamiseks takistuseks vandenõu õnnestumisele. Rooma jäävaile vandenõulastele andis ta üksikasjalised tegevusjuhendid. Cicero otsustati tappa järgmisel hommikul. Ratsanik Gaius Cornelius ja Lucius Vargunteius lubasid minna hommikul vara külastajatena Cicero juurde koju ning tappa ta [113].

Vaevalt oli koosolek lõppenud, kui Cicero juba teadis Curiuse ja Fulvia kaudu kõik. Kui Cornelius ja Vargunteius läksid hommikul Cicero maja juurde, leidsid nad uksed suletuina. Atentaadi ebaõnnestumine desorganiseeris uuesti vandenõulasi. Vaatamata kavatsusele võtta üle väejuhatus Etruurias, jäi Catilina veel Rooma: võib - olla tahtis ta tingimata enne täide viia atentaati Ciceroile.

8.nov. 63.a. kutsus Cicero kokku senati erakorralise koosoleku Jupiteri templis. Catilina ilmus senatisse, just nagu poleks midagi juhtunud. Sellel koosolekul pidas Cicero oma esimese kuulsa kõne Catilina vastu, mida Sallustius nimetab suurepäraseks ja riigile kasulikuks kõneks [114]. Selles kõnes paljastas Cicero Catilina kavatsused. Cicero rääkis, et talle on kõik Catilina mõtted ja kavatsused teada, et Catilina on käsist ja jalust seotud ja et tal oleks parem Roomast lahkuda [115]. Sundida Catilinat Roomast

---

113 Sall., Cat., 28
114 sealsamas, 31,5
115 Cic., Cat., I, 1,1

lahkuma - see oligi Cicero kõne peamine eesmärk. Siis oleksid vandenõulased Roomas jäänud ilma juhita. Catilinaga Etruurias toime tulla oleks olnud lihtsam. Cicero õhutas Catilinat täitma oma varasemat kavatsust ja Roomast ära minema.

On mõistatuslik, miks konsul, omades erakorralisi volitusi, piirdus vaid ähvarduste ja süüdistustega Catilina aadressil. See on seletatav sellega, et vandenõust võtsid osa või vähemalt toetasid seda mitmed senaatorid. Oma kõnes märgib Cicero muuhulgas, et senati koosolekul istub ka rida Catilina kaaslasi [116]. Cicero ei lootnud eriti ka oma kolleegi Antoniusele, keda kahtlustati sümpatiseerimises Catilinale. Cicero tundis, et paljud senatiaristokraatia esindajad vaatlevad teda ikka homo novusena. Mitte asjata ei lausunud Catilina vastuseks Cicero kõnele, et temal kui patriitsil on rohkem alust hoolitseda riigi julgeoleku eest kui Ciceroll, päritolult mitteroomlasel [117]. Cicero võis võtta järsud abinõud tarvitusele ainult kindlate süütõendite olemas olles. Tuleb arvata, et kindlaid fakte Catilina vastu tal veel ei olnud. Cicero ütleb, et kui ta kasutaks praegu repressioone, siis paljud süüdistaksid teda julmuses, kui aga sundida Catilinat minema Manliuse juurde, ei leiduks ühtegi , kes hakkaks eitama vandenõu olemasolu [118].

---

116 Cic., Cat., I, 4,8
117 Sall., Cat., 31,7
118 Cic., Cat., I, 12,30

Oma kõnega võitis Cicero enamuse senaatorite poolehoiu. Catilina katsed end õigustada summutati vahelehüüetega. Catilina ei pidanud vastu ja ta lahkus senatist. Nüüd Catilina veendus, et tema edasine Rooma jäämine on võimatu. Ta andis juhtimise Roomas üle oma lähimatele kaaslastele Lentulusele ja Cethegusele ning ise lahkus veel samal ööl linnast, et suunduda Manliuse laagrisse Etruuriasse. Rooma jäänutele lubas ta, et lähemal ajal ilmub suure sõjaväega linnavaravate alla [119].

Catilina lahkumisega oli Cicero saavutanud oma sihi. Catilina oli teinud taktikalise vea. See oli Ciserole kasulik Catilinat kompromiteeriva asjaoluna. Cicero oli veennud kõiki vandenõu olemasolus. Kolmandas Catilina - vastases kõnes ütleb ta, et kui ta poleks saanud tõugata Catilinat avalikule võitlusele, oleks tal olnud raske vandenõu likvideerida [120].

Pärast Catilina lahkumist levitasid tema pooldajad jutte, nagu oleks Catilina Cicero poolt ilma kohtuotsuseta Roomast välja aetud ja pagendusse saadetud [121]. Selle eesmärgiks oli õhutada vaenu Cicero ja kaastunnet Catilina vastu. Enda õigustamiseks esines Cicero 9.nov. teise kõnega Catilina vastu. Selles õigustab ta oma tegevust, hoiatab Rooma jäänud vandenõulasi ja soovitab neilgi linnast lahkuda.

---

119 Sall., Cat., 32, 1-2
120 Cic., Cat., III, 7, 17
121 Cic., Cat., I, 6, 12

Lõpuks lubab ta vandenõu likvideerida ilma verevalamiseta, võtmata seljast rahuaegset toogat.

Jälgede segamiseks saatis Catilina teelt mitmele tähtsatele isikutele kirju, milles ta rääkis, et mässituna valesüüdistustesse lahkub ta linnast ja läheb vabatahtlikult maapakku Massiliasse (praegune Marseille), et kindlustada riigis rahu [122].

Teel Manliuse laagrisse peatus Catilina mõne aja Arretiases Põhja - Etruurias, kus ta varustas relvadega tema poolt värvatud elanikke [123]. Sealt suundus ta Manliuse juurde. Kui Rooma tuli teade, et Catilina on asunud Manliuse vägede etteotsa, kuulutas senat Catilina ja Manliuse isamaa vaenlasteks, teistele aga määras tähtaja, mille jooksul võis karistamata relvad maha panna. Konsul Antoniusele tehti ülesandeks asuda armeega Catilinat jälitama, kuna Cicero pidi kaitsma Rooma.

Pärast Catilina lahkumist tegutsesid Rooma jäänud vandenõulased mitte küllalt energiliselt. Nende hulgas puudus ka täielik üksmeel. Tunda andis Catilina kui juhi puudumine, kellega kontakt nüüd puudus või oli raskendatud. Enne ärasõitu oli Catilina teinud kohale jääjatele ülesandeks valmistada ette väljaastumist Roomas, mida ta ise pidi toetama armeega väljastpoolt. Kuna konsul Antonius oli asunud retkele, ei olnud Catilinal võimalik täita oma luba-

---

122 Sall., Cat., 34,2
123 samasmas, 36,1-3

dust tulla Rooma alla.

Pärast kõikumisi otsustasid Lentulus jt. juhid määrata väljaastumise Roomas Saturnalia pühale (17.dets)[124]. Catilina pidi selleks ajaks jõudma Faesula ümbrusse. Rahvatribuun Lucius Bestia pidi organiseerima miitungu ja esinema süüdistustega Cicero vastu, veeretades temale vastutuse kodusõja eest [125]. See pidi olema märguandeks, et lähemal ööl tegevusse astuda. Igaühele oli määratud oma osa: Cethegus pidi tapma Cicero, Statilius ja Gabinius pidid süütama linna 12 kohast, et tekkinud segaduses oleks kergem tegutseda. Relvad ja süütematerjal peideti Cetheguse juurde. Vandenõulased, nobilite pojad, pidid tapma oma vanemad. Plutarhose järgi pidi linn süüdatama korraga loo kohast [126]. See on aga ilmne liialdus. Plutarhos juttustab veel, et oli ette nähtud maha tappa kogu senati koosseis ja teisi kodanikke võimalikult palju [127]. Ellu tuli jätta ainult Pompeiuse lapsed, kes pidid säilima pantvangidena, et leppida Pompeiusega, kes pidi varsti saabuma sõjakäigult Idast.

Ootamatult tekkis vandenõulastel uus idee, mis viis saatuslikele tagajärgedele. Sel ajal asusid Roomas gallide hõimu allobrogide saadikud, kes kaebasid senatile nende rõhumise peale rooma ametnike ja liiakasuvõtjate poolt [128].

---

124 Плутарх, Цицерон, 18,1; Cic., Cat., III, 4,10
125 Sall., Cat., 43; Аппиан, Гражд. войны, II, 3,12
126 Плутарх, Цицерон, 18,2
127 sealsamas, 18,1
128 Sall., Cat., 40

Lentulus otsustas saadikutega ühendusse astuda, et nende kaudu kogu hõimu õhutada ülestõusule. Lentulus tegi Publius Umbernusele, kes oli viibinud kaupmehena Gallias ja tundis mitmeid allobrogide vanemaid, ülesandeks saadikute juures pinda sondeerida. Umbernus lubas neile olukorra parandamist. Ta kutsus saadikuid läbirääkimisteks Decimus Brutuse majja, kus koos Gabiniusega avaldas neile vandenõu saladuse ja nimetas paljusid sellest osavõtjaid. Umbernus lubas allobrogidele vabanemist võlgadest ja teistest raskustest,nõudes vastutasuks ratsaväe saatmist Itaaliasse [129]. Saadikud olidki esialgu nõus sellele avantüürile minema.

Avaldades vandenõu saladuse, tegid selle juhid raske vea. Oma ettevaatamatusega asetasid nad kogu ürituse suurde hädaohtu. Vaatamata lubadusele saadikud kõhklesid ja rääkisid kõik ära oma hõimu patroonile Quintus Fabius Sanga'le, kes omakorda kandis kõigest ette Cicerole [130]. Sellega omandas Cicero võimaluse saada konkreetseid süütõendeid,et kogu vandenõu täielikult paljastada . Cicero soovitas saadikuil võimalikult palju välja uurida ja mitte karta anda lubadusi.

Saadikud toimisidki nii. Nad nõudsid pitsatitega varustatud kirjalikke tõendeid, mida nad võiksid esitada kodukohta jõudes, sest muidu olevat neil raske kogu hõimu kaasa tõmmata [131].

---

129 Cic., Cat., III, 4,9
130 Sall., Cat., 41
131 sealsamas, 44

Lentulus, Cethegus ja Statilius andsidki saadikuile oma allkirjade ja pitsatitega varustatud kirjad. Lentulus saatis allobrogidega kaasa kellegi Titus Volturciuse, kes pidi viima nad isiklikku kontakti Catilinaga ja andma viimasele üle kirja Lentuluselt.

Allobrogide saadikud pidid Roomast lahkuma ööl vastu 3.detsembrit [132]. Cicero, kes oli kõigest teadlik, tegi preetoritele Lucius Valerius Flaccusele ja Gaius Pompitinusele ülesandeks valvata Mulviuse silla [133] juures ja saadikud koos saatjatega areteerida. Preetorid organiseerisid silla juures varitsemise ja allobrogid koos Volturciusega vahistati.

Järgmisel päeval , s.o. 3.dets. kutsuti kokku senati istung Concordia templis [134]. Cicero käskis areteerida ja tuua senati ette vandenõu juhid Statiliuse, Gabiniuse, Cetheguse ja Caepariuse. Viimast ei läinud korda tabada, kuna tal õnnestus Roomast põgeneda. Lentulus, keda ei tohtinud areteerida kui kõrgemat riigiametnikku (ta oli 63.a. preetor), viis Cicero isiklikult senatisse. Senati istungile toodi ka areteeritud allobrogid ja Volturcius.

Algas ülekuulamine. Asitõenditena esitas Cicero konfiskeeritud kirjad. Esimesena hakati küsitlema Volturciust [135].

---

132 Sall., Cat., 45

133 Üle Mulviuse silla, mis asus Roomast põhjapool Tiberi jõel, läks Flaminiuse tee, mida mööda allobrogid seundusid Galliasse.

134 Sall., Cat., 46

135 sealsamas, 47

Esialgu ta eitas, aga kui talle lubati garanteerida puutumatus, tunnistas ta üles kõik, mis ta vandenõust teadis. Ka allobrogid jutustasid kõik. Seejärel esitati arreteeritud vandenõulastele nende kirjad, mis nad omaks tunnistasid. Pärast kirjade ettelugemist osutusid nad täielikult paljastatuiks riigivastases tegevuses: allobrogide ülestõusule õhutamises ja sidemete pidamises Catilinaga, kes oli kuulutatud isamaa vaenlaseks. Senati nõudel pani Lentulus oma ameti maha. Kõik arreteeritud anti koduse aresti alla tähtsate isikute juurde:[136] Lentulus anti ediil Publius Lentulus Spintherusele, Cethegus - Quintus Cornificiusele, Statilius - Caesarile, kes oli valitud 62.a. preetoriks (praetor designatus), Gabinius - Crassusele ja Caeparius, kes oli hiljuti tabatud - Gnaeus Terentiusele. Senat otsustas määrata Cicero auks tänujumalateenistuse [137]. Ise räägib ta ennast ülistades, et niisuguse austusavalduse osaliseks ei ole alates Rooma rajamisest saanud ükski rahuaegsesse toogasse riietatud kodanik [138].

Senati istung kestis terve 3.detsembri päeva. Õhtul esines Cicero foorumil rahva ees kõnega (kolmas kõne Catilina vastu), milles ta kuulutas enese Rooma päästjaks ja

---

136 Süüdistatavad, kes kuulusid nobiliteedi hulka, anti kuni asja arutamiseni lugupeetavate senaatorite ja magistraatide vastutusele, kelle valve all toimus nende kodune arest.

137 Cic., Cat., III, 6, 15

138 sealsamas

nõudis enda austamist ja ülendamist jumalateni nagu Romulust [139]. Cicero räägib, et kunagi varem pole olnud nii kaalukat põhjust tänujumalateenistuste pidamiseks (tema auks), kui nüüd, mil tema juhtimisel on rahvas ära kistud surma käppade vahelt [140].

Järgmisel päeval, 4.dets. toimus uus senati istung, kus autasustati Volturciust ja allobroge väärtuslike kingitustega [141]. Samal ajal Lentuluse vabakslastud ja mõned tema kliendid tegid orjade ja käsitööliste hulgas agitatsiooni pma patriooni vabastamise eesmärgil [142]. Ka Cethegus astus ühendusse oma koduste ja vabakslastutega, et nad üritaksid teda vabastada relvade abil. Seoses sellega tugevdas Cicero arreteeritute valvet ja Capitoliumi kaitset. Ühtlasi ajendas see Cicerot kiirustama kohtumõistmisega vandenõulaste üle.

Plutarhos kirjutab, et Cicero viibis suurtes kahtlustes, kuidas toimida arreteeritutega [143]. Ühelt poolt kartis ta rakendada kõrgemat karistusmäära nii oma sünnipärase humaansuse kui ka selle tõttu, et kartis tekitada muljet, nagu kuritarvitaks ta oma võimu ja kohtleks liiga karmilt aristokraatlikesse perekondadesse kuuluvaid isikuid, kel oli pealegi Roomas võimukaid sõpru. Teiselt poolt kartis Cicero

---

139 Cic., Cat., III, 1, 1-2

140 sealsamas, 10, 23

141 sealsamas, IV, 3, 5

142 Sall., Cat., 50, 1-2; Аппиан, Граж. войны, II, 5, 17

143 Плутарх, Цицерон, 19, 2

käituda liiga pehmelt, kuna süüalused kujutasid endist suurt ohtu.

Üliloomulikesse asjadesse uskuv Plutarhos jutustab,et Cicero kaldus karmi karistuse poole tema naisele Terentiale ilmunud jumaliku nägemuse mõjul [144].

5.dets. kutsus Cicero kokku senati, et arutada küsimust arveteeritud vandenõulaste saatusest. Vastuseks konsuli küsimusele, kuidas talitada süüdlastega, anti esimesena sõna Decimus Junius Silanus'ele, kui 62.aastaks valitud konsulile [145]. Silanus nõudis kõrgemat karistusmäära, s.t. surmaotsust nii arveteeritute kui ka Cassiuse,Furiuse, Umbernuse ja Anniuse suhtes, kui viimaseid õnnestub tabada. Silanuse ettepanekut toetasid paljud senaatorid, kuni esinemise järjekord tuli Caesarile.

Caesari väga diplomaatlik kõne on edasi antud Sallustiuse poolt. Caesar rõhutas, et surmaotsus ei ole karm niisugusel juhul, kuid tuletas meelde, et Rooma kodanike hukkamine ilma rahvakoosoleku otsuseta on ebaseaduslik [146]. Samuti näitas ta, et kaebealuste hukkamine võib luua ohtliku pretsedendi, mis võib tulevikus saada terrori ja kuritarviduste aluseks [147]. Caesar tegi ettepaneku konfiskeerida vandenõulaste varandus, neid endid anda vangistusse

---

144 Плутарх, Цицерон, 20,1
145 Sall., Cat., 50,4
146 samas, 51,17
147 samas, 51,36

munitsiipiumidesse, kusjuures tuleb keelata tulevikus kellelgi teha nende kohta ettekannet senatile või esitada apellatsiooni rahvakoosolekule. Selle otsuse rikkujad tuleb lugeda riigi vaenlasteks [148].

Caesari kõne avaldas suurt mõju. Paljud senaatorid ühinesid tema ettepanekuga. Mitmed, kes enne olid nõudnud surmaotsust, muutsid oma arvamust. Isegi Silanus loobus oma esialgsest ettepanekust ja ühines Tiberius Nero arvamusega, et asja arutamine tuleks edasi lükata [149].

Läbirääkimistes ilmnes Cicerole ebameeldiv suund, mis sundis teda vaidlustesse vahele astuma ja esinema kõnega (neljas kõne Catilina vastu). Cicero eesmärgiks oli nõrgendada Caesari kõne mõju. Cicero maalis veelkord senaatoritele hirmsa pildi Catilina kavatsustest ja väitis, et olles kaastundlikud kurjategijate vastu, oleme julmad isamaa vastu [150]. Ta küsis, et kas üldse saab olla juttu julmusest niisuguse kuriteo puhul ja soovitas mõelda ainult riigi huvidele. Cicero rõhutas, et Catilina küsimuses valitseb täielik üksmeel senaatoreist kuni vabakslastuteni ja isegi kuni orjadeni [151].

Cicero siiski ei saavutanud oma kõnega seda mõju, mida ta oli lootnud. Alles Marcus Porcius Cato (62.a. rahvatribuun) esinemine muutis olukorda. Cato nimetas Caesari

---

148 Sall., Cat., 51, 43
149 sealsamas, 50, 4
150 Cic., Cat., IV, 6, 12
151 sealsamas, 7, 15-16; 8, 16

ettepanekut mõttetuseks ja ütles, et kui Caesar ainsana jääb nii suures hädaohus rahulikuks, siis on temal rohkem alust karta enese ja teiste saatuse pärast [152]. Sellega vihjas Cato Caesari võimalikule osavõtule vandenõust. Cato nõudis energiliselt surmaotsuse rakendamist, kuna süüdlaste ellujätmine oleks riigile suureks ohuks.

Cato nõudmine jäi võitjaks. Senat hääletas surmaotsuse poolt. Et senati otsuse ja hukkamise vahel ei juhtuks ootamatusi, lasi Cicero veel samal ööl otsuse täide viia. Lentulus, Cethegus, Statilius, Gabinius ja Caeparius kägistati timuka poolt Cicero juuresolekul vangla keldris [153].

Pärast vandenõulaste hukkamist Roomas suunati kõik jõud Catilina armee purustamisele Etruurias. Catilina formeeris kaks leegioni [154], kuigi tal mehi selleks oli vaevalt 2000 [155]. Nendest ainult $\frac{1}{4}$ oli varustatud tõeliste relvadega. Kui saadi teada vandenõu avastamisest Roomas, jooksid paljud laagrist laiali. Catilina suundus Pistoria juurde, et sealt edasi minna Galliasse, kuid preetor Quintus Metellus Celer tõkestas tal oma leegionidega tee.

---

152 Sall., Cat., 52,16

153 sealsamas, 55

154 Konsulid juhatasid 2 leegioni ja Catilina ei taht-nud selles suhtes olla madalam. Leegioni suurus sel ajal oli 5000 - 6000 meest.

155 Sall., Cat., 56

Lõunast lähenes konsul Antonius.

Olles veendunud, et Galliasse pääsemine on võimatu, otsustas Catilina anda lahingu. Kuigi Celeril olid väiksemad jõud, otsustas Catilina võidelda Antoniusega. Ta lootis, et Antonius vanast sõprusest liitub temaga [156]. See lootus oli asjatu. Lahing toimus Pistoria juures 62.a.alguses. Ägedas võitluses purustati Catalina armee täielikult, ta ise langes. Sallustius märgib Catilina ja tema sõdurite äärmist vaprust [157]. Keegi ei andnud end vangi ega taganenud sammugi. Catilina ise leiti kaugel omadest, vaenlaste laipade keskel.

Üksikud katsed Catilina pooldajate poolt rahutusi organiseerida suruti kergesti maha [158]. Catilina üritus oli likvideeritud.

---

156 Дион Кассий, Римская история, XXXVII, 39,3

157 Sall., Cat., 61

158 sealsamas, 42

IV

KOKKUVÕTTEID JA HINNANGUID.

Catilina ei ole järele jätnud ei oma programmi ega ühtegi muud dokumenti. Kõik, mis tema nimega seotud liikumisest teada on, pärineb Catilinale vaenulikelt antiikaja autoritelt. Nii Sallustius kui ka Cicero vaatlevad Catilinat kui moraalselt rikutud inimest, kes värbas enesele poolehoidjaid Rooma ühiskonna põhjakihi hulgast ja kelle eesmärgiks oli haarata riigivõim Rooma süütamise ja senaatorite tapmise teel [1]. Sallustius seob Catilina ilmumist ühiskonna, eriti nobiliteedi moraalse allakäiguga. Sallustius ei kujuta Catilinat rahva huvide eest võitlejana. Sallustius peab nii senatit ja nobiliteeti kui ka viimase hulgast pärinevat Catilinat paheliseks ja kahjulikuks. Sellega on seletatav Sallustiuse jahe suhtumine Cicerosse ja pessimism senati võidu puhul Catilina üle [2]. Kuigi Catilina hukkumine oli Sallustiuse arvates õige ja kasulik, ei saa ta avaldada sama suhtumist senati ja Cicero võidu puhul.

Cicero kujutab Catilinat ja tema kaaslasi kriminaal-

---

1 Vt. lk. 28-30
2 Sall., Cat., 61

kurjategijatena, kelle taotlusteks on tapmised, süütamised ja röövimised. Cicero järgi taotles Mariuse ja Sulla vahelises võitluses kumbki pool vaid esikohta vabariigis [3], kuid Catilina tahtis hävitada kogu Rooma riiki [4].

Võttes ilma kriitikata omaks antiikaja autorite mõtteavaldused, võib kergesti tõlgendada Catilina tegevust poliitilise sündmuse asemel kui episoodi rooma kriminaalkroonikast ja seletada seda puht- psühholoogiliste motiividega. See oleks aga lihtsustamine. Catilina ei olnud mingisugune süütaja, kuritegu ei olnud talle eesmärgiks iseenesest [5]. Järelduste tegemine allikate vähesuse ja ühekülgsuse tõttu on raskendatud. "On raske teha otsustavat järeldust sündmuste kohta, mis on meile edasi antud küllaltki ühekülgselt.." [6], ütles juba Dobroljubov.

Catilina vandenõu kohta on avaldatud mitmeid, otse risti vastukäivaid seisukohti. Ka nõukogude antiikajaloolastel puudub ühtne seisukoht Catilina küsimuses. Vaatekohad Catilina vandenõu hinnangu küsimuses grupeeruvad peamiselt kahe pooluse ümber. Ühed arvavad, et Catilina vandenõu oli reaktsiooniline konspiratiivne üritus, millest võtsid osa aristokraatia ja sullaanide esindajad, kes tahtsid haarata võimu ja kehtestada sõjalis- diktaatorlikku

---

3 Cic., Cat., III, 10, 24-25
4 Cic., Cat., IV, 6, 12
5 Stern, lk. 156
6 Полное собрание сочинений Н. А. Добролюбова под ред. Е. В. Аничкова, т. VI, С.-Петербург (i.a.), lk. 359

reziimi. Seda vaadet pooldavad Mišulin[7], Bokštšanin [8], Ivanov[9], Benkliev [10] jt.

Mommsen peab Catilinat anarhistiks, kes sõltuvalt olukorrast oli blokis demokraatliku partei ja Caesari ning Crassusega, kes püüdsid kasutada teda nobiliteedi ja Pompeiuse vastu [11]. Sterni järgi oli Catilina egoistlik võimuhaaraja, kes ei olnud ei Cracchuste järglane ega ka Caesari eelkäija [12].

Teiseks, vastupidiseks seisukohaks on, et Catilina vandenõu kujutas enesest demokraatia viimast suurt väljaastumist, kusjuures Catilina seatakse ühele tasemele Cracchuste, Saturniusega ja üldse demokraatliku liikumise juhtidega. Niisugusel seisukohal on Sergejev, kes kirjutab, et kogu oma püüdlused ja tegevuse sidus Catilina plebsi huvidega, mis langesid kokku tema isiklike huvidega [13]. Tema arvates taotles Catilina edu korral ellu viia populaaride demokraatlikku programmi.

Vipper hindab üle Rooma demokraatia jõudu Sulla - järgsel perioodil ja peab Catilina vandenõud demokraatlikuks

---

7 А. В. Мишулин, История древнего Рима, Москва 1946, lk. 110 jj.

8 А. Г. Бокщанин, Древняя Греция и древний Рим, Москва 1952, lk. 97 jj.

9 Иванов, lk. 76 jj.

10 С. Н. Бенклиев, Античные источники о заговоре Катилины. Труды Воронежского госуд. университета, т. XVI, вып. 1, Воронеж 1948, lk. 22 jj.; Зелата, Заговор Катилины в русской историографии. Труды Воронежского госуд. университета, т. XX, Сборник работ по истории, Воронеж 1950, lk. 117 jj.

11 Mommsen, III, lk. 192 jj.

12 Stern, lk. 156 jj.

liikumiseks. Vipper kahtleb üldse terroristlike kavatsuste olemasolus ja peab kogu "vandenõu" hiljem loodud müüdiks [14].

Catilinat peavad demokraatliku liikumise esindajaks ka Djakov [15], Aleksejeva [16] jt.

Selle seisukoha äärmuslikuks väljenduseks on Kirbjatjevi oma. Kirbjatjev peab Catilina vandenõu massiliikumiseks, mis puhkes relvastatud ülestõusuks [17]. Catilina esimest vandenõu peab ta Sallustiuse väljamõeldiseks. Liikumapanevateks jõududeks olid peamiselt laostunud talupoegade ja käsitööliste hulgad, keda toetasid orjad. Kirbjatjevi arvates on ebaõige tõlgendada Cicero sõnu "inter flagarios" [18] "sirbitegijate tänaval", vaid otseselt "sirbitegijate keskel", mis tõendaks Catilina sidemeid käsitöölistega [19].

Kontseptsiooni, mille alusel Catilina vandenõu vaadeldakse demokraatliku või isegi revolutsioonilise rahvaliikumisena, ei saa siiski õigeks pidada.

Selleks, et lahendada Catilina vandenõu probleemi, tuleks, nagu on märkinud Ivanov [20], vaadelda kahte küsimust:

---

13 Сергеев, Заговор Катилины, lk. 89; Лесата, Очерки, lk. 297 jj.

14 Р. Виппер, Очерки истории римской империи, Москва 1908, lk. 202

15 История древнего мира, под ред. В.Н. Дьякова и Н.М. Никольского, Москва 1952, lk. 628 jj.; История древнего мира, под ред. В.Н. Дьякова и С.И. Ковалева, Москва 1956, lk. 571 jj.

16 М.П. Алексеева, Социально-политическая борьба в Риме конца 60-х годов I века до н.э. Известия Воронежского педагогического института, т. 19, Воронеж 1958, lk. 172

17 Кирбятьев, lk. 115 jj.

18 Cic., Cat., I, 4, 8. Sirbitegijate tänavas Laeca majas toimus Catilina pooldajate koosolek 6.-7. okt. öösl 63. a.

1) Kes oli Catilina, milline oli tema eesmärk ja taktika ?
2) Kes olid vandenõu koostiselemendid ja kuivõrd nende huvid langesid ühte Catilina taotlustega ? Samuti ei tohi Catilina vandenõu Rooma ajaloo raamidest välja tõsta, vaid teda tuleb vaadelda seoses oma aja sotsiaalsete ja poliitiliste nähtustega [21].

Catilina oli nii moraalselt kui ka materiaalselt laostunud aristokraat. Kõik antiikaja autorid rõhutavad, et tema sihiks oli riigivõimu saavutamine [22]. Nii esimene kui ka teine vandenõu olid puht - isikliku võimu taotlemise iseloomuga [23]. Kui esimene vandenõu kujutas enesest grupi aristokraatide putši, siis teist üritati laiemalt, püüdes värvata suuremat toetajaskonda.

Peamise loosungina esitas Catilina võlgade kustutamise nõudmise. See oli kasulik talle endale, kuid veel rohkem oli see mõeldud poolehoidjate võitmiseks. Cicero nimetab Catilina kaaslaste hulgas esikohal inimesi, kel on suured võlad, kuid on veel ka suured varandused[24]. Ilmselt on nende all mõeldud võlgadesse sattunud nobiliteedi esindajaid. Üldse nobiliteet oli kõige rohkem huvitatud võlakohustuste likvideerimisest [25]. Rooma finantsistid teostasid oma operatsioone suurte tagatiste olemas olles.

---

19 Кирбятьев, lk. 138
20 Иванов, lk. 69
21 Stern, lk. 7
22 Sall., Cat., 5,6; Cic., Cat., III, 10,25; Аппиан, Гражд. войны, II, 2,4
23 CAH, lk. 494 jj.
24 Cic., Cat., II, 8,18
25 CAH, lk. 492 jj.

Ratsanikud olid pigem võlausaldajad kui võlglased ja nende hulgast lootis Catilina saada vaid üksikuid toetajaid. Edu korral loodeti oma majanduslikku olukorda parandada ja hüvitusi saada poliitiliste vastaste proskriptsioonidega [26].

Catilina nimeliselt tuntud kaaslaste hulgas on peaaegu kõik pärit nobiliteedist. Lentulus, Cethegus, Cassius jt. Catilina lähemad abilised lootsid saavutada preestri - ja riigiameteid, tõsta oma positsiooni, mis neile seni ei tundunud nende väärikusele vastavana, samuti omandada rikkusi ning vabaneda suurtest võlgadest. Just ülalnimetatud hüvitusi pakkus Catilina oma pooldajaile [27]. Ei ole andmeid,et Catilina oleks kavatsenud mingit konkreetset seaduseelnõu või reformi.

Nagu nägime, koosnes vandenõulaste juhtiv tuumik laostunud aristokraatidest või Manliuse - taolistest endistest Sulla ohvitseridest (kelleks oli ka Catilina ise). Kirbjatjev eitab, et Catilina oli olnud sullaan [28], kuid see on vastuolus allikatega [29]. Pärast Catilina lahkumist peetud kõnes nimetab Cicero neid, kellel ta soovitab oma juhile järgneda, s.o. Catilina lähemaid kaaslasi, isikuteks, kes on ära raisanud oma pärandused, pantinud kinnisvarad, kao-

---

26 Sall., Cat., 21,2
27 sealsamas
28 Кирбятьев, lk. 116, 127
29 Аппиан, Граждан. войны, II, 2,4

tanud krediidi [30].

Kirbjatjev kirjutab, et kehvistu ainult kuulduste olemas olles vandenõust pidi üles tõusma ja moodustama vandenõu põhimassi, olenemata sellest, kas Catilina oli demokraat või karjerist. Tema arvates moodustasid talupojad ja käsitöölised revolutsioonilise jõu [31].

Kahtlemata püüdis Catilina võita enesele võimalikult laia toetajaskonda, kaasaarvatud plebsi hulgast. Sallustiuse põhjal saab rääkida plebsi teatud poolehoiust Catilinale. Seejuures peab ta silmas esmajoones linnaplebsi [32].

Sallustius kirjutab, et kogu plebs, kes igatses olukorra muutmist, kiitis heaks Catilina kavatsused (omnino cuncta plebes novarum rerum studio Catilinae incepta probat) [33]. Tuleb arvestada, et masside kaasatõmbamine ei tähenda alati masside huvide kaitsmist.

Ei ole andmeid masside aktiivsest toetusest Catilinale. Peale Pistoria lahingu, kus Catilina armee põhituuma moodustasid laostunud Sulla veteraanid [34], kes oma kergelt saadud maatükid olid uuesti kaotanud ja lootsid uut saaki, ei ole teada ühtegi tõsisemat kokkupõrget Catilina pooldajate ja valitsusvägede vahel.

---

30 Cic., Cat., II, 5,10
31 Кирбатьев, lk. 126 ff.
32 Sall., Cat., 37,4
33 sealsamas, 37,1
34 Sall., Cat., 16,4; Плутарх, Цицерон, 14,1

Iseloomulik on, et pärast teate saamist vandenõu juhtide hukkamisest Roomas jooksis suuram osa Catilina väeosast laiali [35]. Roomas ei tehtud ühtegi tõsisemat katset arreteeritute vabastamiseks, kuigi Lentulus ja Cethegus püüdsid teha agitatsiooni käsitööliste ja orjade seas [36].

Sündmused näitasid, et Catilinal siiski laialdast pooldajaskonda massides ei olnud, ta võis loota ainult Sulla veteranidele Etruurias. Sallustius jutustab, et pärast vandenõu avastamist plebs, kes esialgu oma kalduvuse tõttu riigipöördele oli suhtunud vandenõusse pooldavalt, muutis meelt ja needes Catilinat, hakkas taevani ülistama Cicerot [37].

Plutarhos jutustab, et pärast vandenõulaste hukkamist juubeldas rahvas Cicerole ja saatis teda tema majani; kõikjal olid majade ustel süüdatud tõrvikud, et valgustada talle teed [38].

Kui plebs tundiski Catilinale kaasa, siis ei olnud see revolutsiooniline rahvaliikumine. Orjanduslikus ühiskonnas tuleb mõista revolutsioonilise liikumise all niisuguseid nähtusi, mis on suunatud orjapidamise vastu. Ei ole mingeid andmeid, et Catilina või tema kaaslased oleksid võidelnud orjanduse vastu.

---

35 Sall., Cat., 57,1
36 sealsamas, 50, 1-2
37 sealsamas, 48,1
38 Плутарх, Цицерон, 22, 3

Siinkohal võiks tuua ka K. Marxi ja V.I. Lenini mõtteavaldused Catilina kohta. K.Marx ühes oma kirjas F.Engelsile heidab inglasele Beesley'le, kes oli kujutanud Catilinat revolutsionäärina, ette ebakriitilisust [39]. V.I. Lenin mõistab ägedalt hukka bolševike võrdlemiseCatilinaga võitlustaktika osas [40].

Ei ole teada, et Catilina oleks esitanud mingisuguse positiivse programmi vaba kehvistu olukorra parandamiseks. Võlgade kustutamise lubamine ei suutnud talle poolehoidu kindlustada, mida näitab tema läbikukkumine valimistel. Tõenäoliselt oleks Catilina edu korral pärast vastaste - nobilite proskribeerimist korraldatud Rooma plebsile tsirkuseetendusi ja leivajagamisi.

Masside kaasatõmbamine oli mõeldud vahendina, mis kindlustaks talle juhtiva koha saamise. Suurimat kasu oleksid saanud selle kihi esindajad, kuhu kuulus Catilina ise,nimelt vaesunud aristokraatia. Catilinat ei saa vaadelda sotsiaalse reformaatorina [41].

Catilina liikumine sai alguse laostunud nobiliteedi ringkonnas ega olnud mingi üldise rahulolematuse tulemuseks. Kõik temaga liitunud lootsid kasutada hüvesid, mida pakub

---

39 К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. XXIII, lk. 305
40 V. I. Lenin, Teosed, 25. kd., lk. 56
41 Niese, lk. 227

sõjaline võit: omandada riigiametid, parandada oma majanduslikku olukorda või saada ka maad. Sallustius kirjutab, et paljud mäletasid veel Sulla võitu, kui mitmed lihtsõdurid said senaatoriteks või omandasid nii suuri rikkusi, et elasid lausa kuninglikus luksuses, hing hakkasid lootma endile samasuguseid kasusid Catilina võidust [42]. Catilina ja tema kaaslased ei olnud ideelised võitlejad, vaid printsiibitud avantüristid [43].

Antiikaja autoritel esineb üksikuid vihjeid, et vandenõulased olid seotud orjadega [44]. Vabariigi languse perioodil, juba enne Catilinat kasutati vabade endi vahelises võitluses orjade abi. Cinna 87.a. e.m.a. lubas vabaduse kõigile orjadele, kes tulevad tema vägedesse. Catilina võitles orjandusliku korra raamides, mitte orjanduse vastu. Sellepärast ei saanud ta orje massiliselt kaasa tõmmata, kuid võis mõningate ülesannete täitmisel kasutada orjade abi.

Vabade omavaheline võitlus pidi suurendama rahutute meeleolude levimist orjade seas. Sellepärast on arusaadav Cicero korraldus gladiaatorite üleviimiseks Roomast Capuasse ja teistesse munitsiipiumidesse [45].

---

42 Sall., Cat., 37,6

43 Иванов, ук. 76

44 Sall., Cat., 24,4; 46,3; Cic., Cat., I, 11,27; Дион Кассий, Римская история, XXXVII, 33

45 Sall., Cat., 30

Teadetesse vandenõulaste ühenduse pidamisest orjadega tuleb suhtuda siiski teatud kahtlustega. On võimalik, et Cicero teadlikult püüdis rõhutada ja veenda kodanikke Catilina sidemetes orjadega [46]. Orjade rahutus oli Roomas väga suur kuritegu ja Cicero, et demonstreerida vandenõu äärmiselt hädaohtlikuna ja äratada viha Catilina vastu, püüdis igati näidata, et Catilina kasutab jooksikuid orje oma mustades kavatsustes ausate kodanike vastu. Ka Sallustiuse andmeil keeldus Catilina oma väesalka vastu võtmast põgenenud orje, kuna ta ei tahtvat lubada orjade osavõttu Rooma kodanike üritusest [47]. Vipper kasutab seda fakti selleks, et tõestada, et Catilina taotles legaalset tegevust[48]. Et Catilina ei võtnud vastu orje, ei saa seletada ei tema legaalsuse taotlemise ega klassipiiratusega, vaid relvade puudusega, mida tal ei jätkunud isegi vabadele sõduritele[49]. Ainult ¼ väest omas tõelisi relvi.

Omaette küsimuseks on probleem Crassuse ja Caesari osavõtust Catilina vandenõust. Et Crassus ja Caesar olid segatud nn. Catilina esimesse vandenõusse, on väljaspool kahtlust [50]. Nende kontakt Catilinaga jätkus ka 64.aastal, mil nad toetasid Catilina kandidatuuri konsulivalimistel 63.aastaks. Vähem selge on Crassuse ja Caesari positsioon 63. aastal.

---

46 Ливиций, Заговор Катилины, lk. 448 jj.
47 Sall., Cat., 56,5
48 Виппер, lk. 207
49 Иванов, lk. 79
50 Vt. lk. 32

Sallustius jutustab,et senati 4.dets. istungile toodi keegi Lucius Tarquinius, kes oli kinni võetud teel Catilina juurde [51]. Pärast seda, kui talle oli garanteeritud puutumatus, jutustas Tarquinius, et ta oli saadetud Catilina juurde Crassuse poolt. Crassus oli teinud talle ülesandeks teatada Catilinale, et see ei tunneks muret Lentuluse, Cetheguse jt. arreteerimise pärast ja kiirendaks pealetungi Roomale. Kui Tarquinins ainult nimetas Crassuse nime, hakkasid senaatorid vahele hüüdma,et tunnistaja valetab. Rõhuva enamusega otsustas senat tunnistada Tarquiniuse avalduse valeks ja võtta talt edaspidiseks tunnistuste andmise õigus. Sallustius ja Dio Cassius avaldavad arvamust, et kuulujuttu Crassuse osavõtust levitasid vandenõulased ise, et kergendada oma saatust, kui asjasse on segatud niisugune mõjukas isik nagu Crassus [52]. Sallustius räägib veel, et paljud pidasid Tarquiniuse esinemist Cicero enda tööks [53].

Samal ajal, nagu räägib Sallustius, püüdsid Quintus Catulus ja Gaius Piso palvete ja altkäemaksuga õhutada Cicerot, et see mingisuguse tunnistaja abil sepitseks valeteate Caesari osavõtust vandenõust [54]. Piso ja Catulus tundsid Caesari vastu isiklikku vaenu, esimene Caesari

---

51 Sall., Cat., 48, 3-6

52 sealsamas, 48,7; Дион Кассий, Римская история, XXXVII, 35,2

53 Sall., Cat., 48,8

54 sealsamas, 49,1

süüdistuste pärast tema vastu mingis kohtuprotsessis, teine sellepärast, et oli sunnitud alla jääma endast palju nooremale Caesarile ülempreestri valimistel (63.a.) [55] Kui neil ei läinud korda Ciserot oma poole võita, hakkasid nad ise levitama kuuldusi Caesari kohta [56].

Mommseni järgi olid Crassus ja Caesar Catilinaga seotud: nad tahtsid lasta Catilinal n.ö. musta töö ära teha, et tulemusi kasutada oma huvides [57]. Mommseni seisukoha on täielikult omaks võtnud Ivanov, kelle arvates Catilina ja tema kaaslased töötasid lõppkokkuvõttes Caesari kasuks [58].

Ei saa siiski käsitada Catilinat ainult kui tööriista Crassuse ja Caesari kätes. Catilina liikumine tekkis omadel põhjustel. Saab rääkida Crassuse ja Caesari hoiakust vandenõu suhtes, sellest, kui kaugele läksid nad oma taotlustes kasutada Catilinat isiklikes huvides.

Tuleb arvata, et peale 64.a. valimisi tõmbusid Crassus ja Caesar tagasi Catilina toetamisest. Crassuse ja Caesari vastu esitatud süüdistused võisid tekkida nende sidemete alusel Catilinaga. 66.-64.a. või ka nende isiklike vaenlaste sepitsusel [59]. Mõned momendid räägivad otseselt Crassuse ja Caesari osavõtu vastu. Crassus andis Cicerole üle vandenõu paljastavad anonüümkirjad, mille alusel Cicero sai

---

55 Sall., Cat., 49,2
56 sealsamas, 49,4
57 Mommsen, III, lk. 195
58 Иванов, lk. 72
59 Лившиц, Заговор Катилины, lk. 454 jj.

21.okt. senati istungil erakorralised volitused [60]. Cicero jättis Crassuse ja Caesari vastu esitatud süüdistused tähele panemata. Ükskõik, kas nad olid vandenõuga seotud või mitte, oli Ciceroi kasulik hoida Crassust ja Caesarit antud momendil oma poolel, kuna olukorras, mil vandenõu oli täiesti paljastatud, ei saanud nad süüdlasi avalikult kaitsma hakata.

Sallustiuse järgi väljendub Catilina vandenõus riigi allakäik, mis sai alguse Kartaago hävitamisega 146.a. e.m.a., kui Roomas algas kommete langus, levisid raha- ja võimuhimu, luksuse tagaajamine, vägivallatsemine jne. [61].

Catilina vandenõu on iseloomulik vabariigi languse perioodile. Kuigi allakäik avaldus ka selle sõna otseses mõttes (vana - rooma lihtsus, töökus, vähenõudlikkus oli asendunud lõbutsemishimu, lodevuse, luksusega), tuleb "kommete languse" all mõista polise, vabariigi kriisi, eemaldumist vanadest traditsioonidest, mis on seoses Rooma muutumisega orjanduslikuks maailmariigiks [62]. Dobroljubov kirjutab, et kiita Catilinat ei saa, kuid ei tohi ka kogu süüd panna tema iseloomu arvele: "niisugune oli valitsev iseloom ühiskonnas.." [63]

Mommsen kirjutab, et vabariigi viimasel sajandil ähvardas Roomat täielik anarhia, sisemine ja väline laostumine [64]. Poliitiline areng viis despootiale. Vaidlus käis

---

60 Vt. lk. 50-52

61 Sall., Cat., 11

62 Утченко, Идейно-политическая борьба, lk. 109 ff.

63 Полное собрание сочинений Н. А. Добролюбова под ред. Е. В. Аничкова, т. VI, С.-Петербург (i.a.), lk. 361

64 Mommsen, II, 379

ainult selle ümber, kes peab olema despoodiks.

Optimaadid võitlesid senatipartei kildkonna huvides. Populaaride partei oli muutunud mängukanniks üksikute diktaatoripretendentide käes.

Kui Catilina oligi populaaride parteiga koostöös (oma tegevuse esimesel etapil), siis ei tähendanud see võitlust masside huvide eest, vaid Caesari ja Crassuse egoistlike taotluste heaks, nobiliteedi kildkonna vastu.

Sallustius kirjutab, et ühed teesklesid rahva õiguste kaitsmist, teised, et püüavad tõsta senati autoriteeti, kõik koos, et võitlevad ühiskonna heaolu eest; tegelikult võitles igaüks isikliku võimsuse eest ja selles võitluses unustati nii enesevalitsus kui ka mõõdutunne [65].

Catilina vandenõu mahasurumine tugevdas senati autoriteeti ja optimaatide partei positsioone. Populaarid püüdsid kasutada sündmust oma huvides. 62.a. rahvatribuun Quintus Metellus Nepos, Pompeiuse pooldaja, süüdistas Ciserot vandenõulaste ebaseaduslikus hukkamises ja kodanikuõiguste rikkumises [66]. Ta tegi ettepaneku anda Pompeiusele konsulaat ja volitused kogu Italia üle. Kuid see ettepanek lükati tagasi optimaatide, eriti Cato vastuseisu tulemusena. Küsimus ei olnud selles, kas Cicero oli tegutsenud eba-

---

65 Sall., Cat., 38, 3-4

66 Niese, lk. 228

seaduslikult või ei, vaid Pompeiusele uute volituste andmises [67]. Caesar, kes nägi ette liidu kasulikkust Pompeiusega, toetas Nepose esinemist. Teine rahvatribuun, äge optimaat Cato, asetas Nepose ettepanekule veto. Kui senat rakendas tema vastu ka "senatus consultum ultimumi", soovitas Caesar Neposel tema ettepanek tagasi võtta. Senat kuulutas kõigi vandenõusse segatute kohta välja amnestia ja keelas selle asja edasise arutamise[68].

Kokkuvõttes võib ütelda, et Catilina pärines nobiliteedi hulgast, millise klassi laostunud esindajate huvidega olid seotud tema taotlused: riigiametite ja provintside saamine, rikkuste omandamine ja võlgadest vabanemine. Kui Catilinal oligi poliitilisi sihte, siis piirdusid need isikliku võimu saavutamisega. Kindlat toetust ei olnud Catilinal üheski vaba elanikkonna kihis. Ta koondas enda ümber väga mitmesuguseid elemente: vaesunud nobileid, aristokraatlikku "kuldset " noorust, Sulla veteraane, linna lumpenproletaarlikke elemente jt., püüdes võimalikult laiu hulki pma poolele võita. Catilina üritust ei saa vaadelda laia massiliikumisena: vandenõu sotsiaalne baas oli kitsas, kogu üritusel oli kompiratiivne, vandenõulik iseloom. Kuna nobiliteet tervikuna ja ratsanikud olid Catilina vastu ning tal puudus massiline toetus ja küllaldane sõjaline jõud,

---

67 CAH, lk. 505

68 Дион Кассий, Римская история, XXXVII, 42

oli liikumine määratud nurjumisele. Catilina vandenõu oli haiglaseks sümptoomiks Rooma vabariigi organismis. Kovaljov märgib, et ei ole olulist vahet ühelt poolt Catilina ja teiselt poolt Caesari ja Crassuse vahel. Erinevus on ainult nende individuaalsetes omadustes ja taktikas[69]. I saj.teise poole olukorras e.m.a. võis võita ainult sõjaline diktaator. Catilina vandenõu oli üheks episoodiks protsessis, mis viis Rooma vabariigi asendamisele impeeriumiga.

---

69 Ковалев, История Рима, ск. 440

KASUTATUD KIRJANDUS

Marksismi - leninismi klassikud.

1. Marx K., Kapital, I kd., Tallinn 1953
2. Marx K., Louis Bonaparte'i kaheksateistkümnes brümäär. Eessõna teisele trükile. K. Marx ja F. Engels, Valitud teosed, I kd., Tallinn 1957, lk. 185-186
3. Маркс К., Письмо в редакцию „Отечественных записок." К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. XV, lk. 375-378
4. Маркс К., Письмо Энгельсу 8 марта 1855 г. К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. XXII, lk. 88-90
5. Маркс К., Письмо Энгельсу 27 февраля 1861 г. К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные письма, (Москва) 1953, lk. 121-122
6. Маркс К., Письмо Энгельсу 19 августа 1865 г. К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. XXIII, 302-305
7. Lenin V. I., Vihjed. Teosed, 25. kd., lk. 56-57

A L L I K A D .

1. M. Tullii Ciceronis opera quae supersunt omnia. Ex recensione Io. Casp. Orellii. Editio altera, vol. III, Turici 1845
2. Ciceros Rede für L. Murena. Erklaert von Karl Halm, Berlin 1872
3. Ciceros Reden gegen L. Sergius Catilina. Erklärt von Karl Hachtmann, Gotha 1902
4. C. Sallusti Crispi Catilina. Jugurtha. Fragmenta ampliora. Edidit A. Kurfess. Editio tertia, Lipsiae 1957
5. Античная литература. Под общ. ред. D. A. Горбова и др. Заговор Катилины. Гай Саллюстий Криспн, О заговоре Катилины. Марк Туллий Цицерон, Речи против Катилины. С прил. отрывков о Катилине из Аппиана, Плутарха и Диона Кассия. Academia, Москва-Ленинград 1934 = = Заговор Катилины

MUU KIRJANDUS.

1. Алексеева М. П., Социально-политическая борьба в Риме конца 60-х годов I века до н. э. Известия Воронежского педагогического института, т. 19, Воронеж 1955, lk. 171-183

2. Бенклиев С. Н., Античные источники о заговоре Катилины. Труды Воронежского госуд. университета, т. XVI, вып. 1, Воронеж 1948, lk. 21-23

3. Бенклиев С. Н., Заговор Катилины в русской историографии. Труды Воронежского госуд. университета, т. XX, сборник работ по истории, Воронеж 1950, lk. 93-120

4. Бокщанин А. Г., Древняя Греция и древний Рим, Москва 1952

5. Виппер Р., Очерки истории римской империи, Москва 1908

6. Всемирная история, т. II, Москва 1956

7. Гвоздев С. П., Заговор Катилины. Заговор Катилины (сборник), Academia, Москва-Ленинград 1934, lk. 63-89

8. Гвоздев С. П., Ораторская и литературная деятельность Цицерона. Заговор Катилины, Academia, Москва-Ленинград 1934, ск. 342-352

9. Гвоздев С. П., Саллюстий и его монография о заговоре Катилины. Заговор Катилины, Academia, Москва-Ленинград 1934, ск. 321-333

10. Гвоздев С. П., Цицерон и его политическая деятельность. Заговор Катилины, Academia, Москва-Ленинград 1934, ск. 333-342

11. Гурвич П. Б., Цицерон и lex Servilia agraria. Вестник древней истории 1949, №2, ск. 241-250

12. Добролюбов Н. А., Библиотека римских писателей в русском переводе. Полное собрание сочинений Н. А. Добролюбова под ред. Е. В. Аничкова, т. VI, С.-Петербург (i. a.), ск. 352-371

13. Дьяков В. Ж. и Никольский Н. М., История древнего мира, Москва 1952

14. Дьяков В. Ж. и Ковалев С. И., История древнего мира, Москва 1956

15. Иванов Ю. А., Заговор Катилины и его социальная база. Вестник древней истории 1940, №1, ск. 69-81

16. Кирбятьев С. С., Заговор или движение Катилины? Учёные записки Чкаловского госуд. педагогического института им. Чкалова, вып. 1, серия истории и педагогики, Чкалов 1948, ск. 112-150
17. Ковалев С. И., История Рима, Ленинград 1948
18. Ковалев С. И., Марк Туллий Цицерон. Письма Марка Туллия Цицерона, т. I, Москва-Ленинград 1949, ск. 387-402
19. Лившиц Г. М., Заговор Катилины и его социальная база. Учёные записки Белорусского госуд. университета им. В. И. Ленина, вып. 16, серия историческая, Минск 1953, ск. 427-458
20. Лившиц Г. М., Политическая борьба в Риме накануне заговора Катилины. Учёные записки Белорусского госуд. университета им. В. И. Ленина, вып. 10, серия историческая, Минск 1950, ск. 211-237
21. Луццатто Дж., Экономическая история Италии, Москва 1954
22. Машкин Н. А., История древнего Рима, Москва 1949
23. Машкин Н. А., Принципат Августа, Москва-Ленинград 1949
24. Машкин Н. А., Римские политические партии в конце II и в начале I в.

до н.э. Вестник древней истории 1947, №3, ск. 126-139

25. Мишулин А.В., История древнего Рима, Москва 1946

26. Немировский А.И., Долговой вопрос и антиростовщические движения в Риме в 80-50 гг. I в. до н.э. Учёные записки Пензенского госуд. педагогического института им. В.Г. Белинского, вып. 3, Пенза 1956, ск. 177-202

27. Преображенский П.Ф., Миф о Катилине. Заговор Катилины, Academia, Москва-Ленинград 1934, ск. 11-62

28. Сергеев В., Заговор Катилины. Исторический журнал 1937, №2, ск. 86-96

29. Сергеев В.С., Очерки по истории древнего Рима, часть I, Москва 1938

30. Тронский И.М., История античной литературы. Изд. 3-е, исправленное, Ленинград 1957

31. Утченко С.Л., Идейно-политическая борьба в Риме накануне падения республики, Москва 1952

32. Утченко С.Л., О классах и классовой структуре античного рабовладельческого общества. Вестник древней истории 1951, №4, ск. 15-21

33. Феррero Г., Величие и падение Рима, т. I, Москва 1915
34. The Cambridge Ancient History, Vol. IX, 1932
35. Mommsen Th., Römische Geschichte, Bd. II, 13. Auflage, Berlin 1921
36. Mommsen Th., Römische Geschichte, Bd. III, 11. Auflage, Berlin 1917
37. Niese B., Grundriss der römischen Geschichte nebst Quellenkunde. 5. Auflage. Neubearbeitet von E. Hohl, München 1923
38. Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. Neue Bearbeitung, begonnen von G. Wissowa. Zweite Reihe. Vierter Halbband, Stuttgart 1923
39. Stern E. v., Catilina und die Parteikämpfe in Rom der Jahre 66-63, Dorpat 1883

S I S U K O R D

		lk.
I	Sissejuhatus	2
II	Allikad ja kirjandus	12
III	Catilina vandenõu	
	1. Catilina nn. esimene vandenõu ja tema taotlused saada konsuliks legaalsel teel	27
	2. Catilina nn. teine vandenõu 63.a. e.m.a.	43
IV	Kokkuvõtted ja hinnangud	67
	Kasutatud kirjandus	84